

ЗБОРНИК О СРБИМА У ХРВАТСКОЈ

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE POUR L'HISTOIRE DES SERBES EN CROATIE

RECUEIL DES TRAVAUX
SUR LES SERBES
EN CROATIE

12

DIRECTEUR VASILJE DJ. KRESTIĆ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДБОР ЗА ИСТОРИЈУ СРБА У ХРВАТСКОЈ

ЗБОРНИК О СРБИМА У ХРВАТСКОЈ

12

УРЕДНИК ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ

ДИНКО ДАВИДОВ

МИРА РАДОЈЕВИЋ

СОФИЈА БОЖИЋ

СЕКРЕТАР

МИРОСЛАВ ЈОВАНОВИЋ

Примљено на IX скупу Одељења историјских наука од 28. новембра 2018. на основу реферата академика *Василија Ђ. Крестића, Димитрија Стефановића, Динка Давидова* и *Злајке Бојовић, дојисних чланова Мире Радојевић и Миодрага Марковића, др Мелише Милин, др Драгана Радојичић и др Софије Божић.*

АМБЛЕМ: ГРБОВИ СА ИКОНОСТАСА ЦРКВЕ СВ.
ТОМЕ У ДИШНИКУ, РАД ЈОАКИМА
МАРКОВИЋА ИЗ 1750. ГОДИНЕ

ИЗДАЈЕ:

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

НАСЛОВНА СТРАНА: ЈАНКО МАГЛОВСКИ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: НИКОЛА СТЕВАНОВИЋ

ЛЕКТОР: ЈЕЛКА ЈОВАНОВИЋ

КОРЕКТОР: ЈЕЛКА ЈОВАНОВИЋ

ШТАМПА: ПЛАНЕТА ПРИНТ

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

<i>Чедомир Денић</i>	Образовно-просветитељски трагови Исаије Новаковића	7
<i>Čedomir Denić</i>	Tracing the educational and enlightening work of Isaija Novaković	40
<i>Мирјана Поповић</i>	Православно становништво Далмације према статистичкој табели из средине 19. века	41
<i>Mirjana Popović</i>	Orthodox population in dalmatia, according to the statistical table from the middle of the 19 th century	65
<i>Станиша Војиновић</i>	Севастијан (Самуило) Илијћ, писац 19. века	67
<i>Staniša Vojinović</i>	Sevastijan (Samuilo) Ilijć, a 19 th -century writer	89
<i>Василије Ђ. Крестић</i>	Проглас А. Т. Брлића „Браћи Хрватима и Славонцима” из 1852. године	91
<i>Vasilije Đ. Krestić</i>	Proclamation of A. T. Brlić “To brothers Croats and Slavonians” of 1852	103
<i>Бранко Ћупурдија</i>	Домаћа радиност и занати Срба у Дрежници крајем XIX и у првој половини XX века	105
<i>Branko Ćupurdija</i>	Domestic craft and crafts of Serbs in Drežnica in the late XIX and the first half of the XX century	134
<i>Ђорђе Перић</i>	Песме српских песника у мелографским записима познатих и мање познатих хрватских мелографа (2)	135
<i>Đorđe Perić</i>	Songs authorized by serbian poets in the melographic notations of well-known and lesser-known croatian melographers (2)	178
<i>Душан Иванић</i>	Преписка Лазе Костића и Марка Цара	179
<i>Đušan Ivanić</i>	Letters of Iaza Kostić to Marko Car	186
<i>Софија Божић</i>	Дубровник између Београда и Загреба од уједињења до стварања Бановине Хрватске (1918–1939)	187

<i>Sofija Božić</i>	Dubrovnik between Belgrade and Zagreb from unification to the foundation of Banovina of Croatia (1918–1939)	203
<i>Љубинка Тошева Карповиц</i>	Прилог за историју Православне општине сењске – Сава Косановић, администратор Општине 1917–1919. године	205
<i>Ljubinka Toševa Karović</i>	A contribution to the history of Serbian orthodox municipality of Senj – Sava Kosanović, administrator of the municipality 1917–1919	216
<i>Славица Гароња Радованац</i>	Слобоштина 1942. и њени бунари – прилог о геноциду у НДХ и о данашњем затирању памћења у Хрватској	217
<i>Slavica Garonja Radovanac</i>	Sloboština of 1942 and its wells – a contribution regarding the genocide in NDH and the present-day obliteration of memory in Croatia	233
<i>Сњежана Орловић</i>	Духовни живот и црквена умјетност Срба у Доњем Будачком на Кордуну	235
<i>Snježana Orlović</i>	Religious life and ecclesiastical art of Serbs in Donji Budački in Kordun	274
<i>Ивана Б. Спасовић</i>	Сећање на професора др Војина С. Дабића (1949–2017)	277
<i>Ivana B. Spasović</i>	In memory of professor Vojin S. Dabić (1949–2017)	287
РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА		289
РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ НАЗИВА		304

ПЕСМЕ СРПСКИХ ПЕСНИКА У МЕЛОГРАФСКИМ ЗАПИСИМА ПОЗНАТИХ И МАЊЕ ПОЗНАТИХ ХРВАТСКИХ МЕЛОГРАФА (2) (ПЕРИОД РОМАНТИЗМА)

ЂОРЂЕ ПЕРИЋ

С а ж е т а к. – У огледу с наведеним насловом аутор је, прегледајући хрватска издања разних мелографских збирки познатих и мање познатих хрватских мелографа, идентификовао у њима популарне песме српских песника из периода романтизма (1850–1880), које су третиране у хрватској мелографији као хрватске народне песме. Затим је спровео тачну ауторизацију сваке песме српских песника наводећи изворе у којима су оне објављене и тако је указао на њихово право порекло и аутентичан текст. У огледу је наведено и неколико полемичких фрагмената из прошлости у којима се наводи фалсификовање, прекрајање и прећуткивање текстова и напева песама српских песника. У раду је аутор изнео као опште запажање да хрватски мелографи и етномузиколози не посвећују нимало пажње писаним фолклорним текстовима, не указују никад на националност певача и певачица на терену, чиме заташкавају порекло фолклорних текстова.

Кључне речи: популарни српски песници, хрватски мелографи, хрватски мелографски извори, период романтизма, идентификација и ауторизација.

УВОД

На просторима данашње Хрватске државе, коју чине покрајине: Славонија с Барањом и једним делом западног Срема, Ликом, Крбавом, Банијом и Кордуном, Далмацијом морском и брдском, као и независним Дубровником, живело је некад бројно српско становништво. У неким пописима православних села, који су нам остали из прошлости, српска православна црква је тачно знала у којим местима је обитавало православно становништво, које су славе славили Срби и која презимена су носили.¹ Овај увод потребан је из само једног разлога: да се нагласи и у етнографском смислу област из које се могло видети где су Срби живели и где су настајали многи мелографски записи песама и игара хрватских мелографа, који никада нису у својим бележницама означавали, поред имена певача и певачица *српску националност*. За њих је то увек било небитно, заташкано и запретано, што се није морало знати, с намером да се никада ни не открије. Срби и Српкиње с простора Хрватске у

1 Рад. М. Грујић, *Пакрачка епархија. Историјско статистички преглед*, у: “Споменица о српском православном владичанству Пакрачком”, издање свештенства владичанства Пакрачког, Пакрац 1930, стр. 200–222: Статистички преглед Пакрачке епархије од 1702–до 1929. године. Видети исто тако: *Горња Крајина или Карловачко владичанство* (Лика, Крбава, Гацка, Капелско, Кордун и Банија), приредио Милан Радека, Загреб 1975.

прошлости су одржавали непресталне везе са Србима у матици Србији, Војводини; посећивали су и јаке националне српске целине у Босни и Херцеговини и у Црној Гори, слушали шта се тамо певало и играло и те песме и игре учили су и доносили у своје домове, певајући их свагда као заједничко и јединствено српско национално благо. Хрватски мелографи бележили су и те српске песме сматрајући их хрватским националним благом и да се не може никад открити, идентификовати и ауторизовати њихово порекло. У томе су се преварили јер су странпутицу сматрали правим путем. Наиме, и данас у хрватској мелографији постоји један велики недостатак: проучавају се *најеве*, не обраћа се велика пажња на *фолклорне њексџове*. А њиховим проучавањем, њиховом идентификацијом долази се и до порекла једног текста, он се *ауторизује* једном заувек и његовом анализом утврђује се порекло песме. То нарочито вреди за популарну *јевану њоезију њесника* сваког народа: и српског, и хрватског, и словеначког; данас, када постоје посебне државе, два одељена народа српског и хрватског, када су они, народски речено, изашли из заједнице, задруге, сваки се труди да узме оно што је његово основно национално обележје: ношњу, народне обичаје, па и народну песму и игру. Из фолклора се издваја „староградска песма”, како смо је ми звали, а тако је Хрвати још увек зову, текстолози проучавају текстове тих популарних песама, ауторизују их и одређују им место: не према простору где је песма певана, како су мислили хрватски мелографи, него према *имену њесника* и његовом пореклу и припадности: којој матици припада – српској или хрватској. Нов начин преиспитивања заједничког националног блага, њихово усмерење према матици којој припада, после деобе огромног фонда заједничког националног блага, нашло је неспремне како Србе, тако и Хрвате. Огромну баштину, коју треба поделити између два народа идући од песме до песме, од примера до примера нема ко да подели: имамо *мелографе*, али немамо стручно обучене *њексџологе*, који на основу *њексџова* треба ту деобу да почну и да је заврше. У хрватским фолкорним изворима има много песама о српском јунаку Краљевићу Марку, о ком се певало међу Србима у Хрватској, па је ушло то и Хрватима у уши, и њега је ласно доделити, али шта да радимо с Малим Радојицом, с јунацима хајдучких и ускочких песама? А делити се морамо.

С превртљивим братом, који је дуго био под чизмом туђина: „*били смо већ Талијани, Гали, Турци и Германи/ала браћо, чудне сџвари/га будемо и Мађари/свајдје крух, моџика, њорба и чордине чорбе чорба*”, певао је он² тежећи за словенским братством; па кад је и то остварио, онда је свом брату, који је целу његову отаџбину чувао као своју, окренуо леђа да своју независност прода истима, којима је и некада служио. Пододбно канаринки која је цео свој век провела у кавезу, па кад је добила слободу, после извесног времена опет се вратила у решеткасту крлетку, где су је други хранили и бранили, и тако је решила своју коначну судбу. Оставивши Србе у ранама и у многим јамама (Јасеновац, Јадовно, и на још много места у „*лијепој нашој*”), растајући се од њега мржњом и

2 Стихови из познате родољубиве песме Антуна Немчића (1813–1849) *Što smo bili?* (Niti ördög teremtete), која се сачувала у мелографском запису Фрање Кс. Кухача, *Južno-slovenske narodne popevke*, Zagreb 1881, knj. IV, br. 1578 (iz Đakovštine). Била је забрањена да се пева у Хрватској, а објављена је у Београду (у часопису Branislav 1845, s. 49), који је ту повремено илегално излазио.

ратовима, а не мирно и договорно, дошло је до неминовне поделе заједничке баштине која ће се у многим будућим студијама и расправама праћеним жучним полемикама водити и већ се воде око сваке народне и градске песме: шта је чије у српско-хрватској мелографији. Раздруживање ово вреди и за Србе и за Србе-муслимане³, који неће да се тако зову, већ да су Турци, како вели књижевник и нобеловац Иво Андрић, односно Бошњаци, како се они данас зову. А тако и на осталим пољима историје уметности и историјских наука: поделе, поделе народног блага у три златне чиније, у три дијамантске зделе.

Ове поделе у фолклору са циљем да се чињеницама установи чије су власништво песме зване „староградске” искључују сваку забрану емитовања и певања, поновног издавања њихових нотних записа, снимања на плоче и сл. у Хрватској или било којој другој земљи. Допадљива песма нема границе ни певања, ни слушања. Њена је публика цео свет где желе и хоће да је чују, али и да о њој сазнају најосновније податке: из које земље долази, ко су њени аутори, када и где је написана и кад ју је народ прихватио као своју омиљену песму. У том смислу треба схватити ову књижевноисторијску студију.

После увода, који нам објашњава разлоге и методику овог и претходних огледа, следи:

НЕКЕ НАПОМЕНЕ О ХРВАТСКОЈ МЕЛОГРАФИЈИ И МЕЛОГРАФИМА У ПРОШЛОСТИ.

Хрватских мелографских извора у XIX и XX веку било је доста, и то како објављених, тако и у рукопису. Српска мелографија је свој развој доживела много касније: током XX века. У мелографији српској и хрватској разликујемо два основна типа записивача народних песама и игара:

1) *ѿеренски мелоѿрафи*, који су одлазили у разне сеоске крајеве и бележили изворне (аутентичне) народне напеве у сеоским срединама од изабраних народних певача и певачица. Овако су радили, још од времена Ватрослава Лисинског, чувени Фрањо Кс. Кухач и други млађи мелографи: Шандор Босиљевац (1860–1918), Владимир Стахуљак (1876–1960), Антун Добронић (1879–1955), Божидар Широла (1889–1956), Винко Жганец (1890–1976), Јосип Андрић (1894–1967), Славко Јанковић (1897–1971), Стјепан Степанов (1901–?), Јерко Безић и многи други. Њихов узор био је Ф. Кухач, али и велики чешки мелограф Лудвик Куба, који је својим бројним мелографским записима (Славонија, Далмација, Лика) дао велики допринос како хрватској, тако и српској и југословенској мелографији;

3 О њиховом правом имену, по пореклу, писао је Хасан М. Ребац: „Грађани Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца који исповедају Ислам, припадника муслиманске вере, деле се на: Србе муслимане, Арнауте Муслимане и Турке муслимане. Срби муслимани су најбројнији и они станују без икакве промене у Босни и Херцеговини, Црној Гори и Беранском, Пљеваљском, Бјелопољском, Пријепољском, Новопазарском и Звечанском округу све до Косовске Митровице, а одатле, помешани са Арнаутима и Турцима, све до бугарске и грчке границе. У наведеним крајевима до Косовске Митровице ови Срби муслимани не знају други језик, него једино с р п с к и који изговарају у ијекавском наречју свуда сем средње и западне Босне...” (Х. М. Ребац, *Наши грађани мусли-манске вере*, Летопис Матице српске, 1925, књ. 305, стр. 42–51

2) већу групу чине тзв. *салонски мелографи* који су као музичари и композитори забавне или „лаке музике” дошли у свом стваралаштву и до записивања староградских песама. Њихови записи се свode на: „скидање” мелодије са старих плоча, затим записивање напева и текстова по певању старих радио-певача с којима су долазили у додир преко разних аудиција на радију, где су они постављани као музички уредници. Таквих је било доста и разних, нарочито у последње време на радију, слабог општег образовања, ослоњени само на музичку праксу, где су познати у нашим радио-центрима (Београд – Осијек – Загреб – Нови Сад – Сарајево – Скопље) као извођачи, репродуктивни уметници, музички аранжери, композитори–хармоникаши, композитори–тамбураши и гитаристи. Имали су статусе музичких уредника народне музике који ће постепено својим аранжманима подупртим високим хонорарима, обесмислити тачне обраде, нарочито песничких текстова, и не распитујући се код историчара књижевности какав третман дати тексту песме неког староградског песника коју обрађују за певање. Њих никада није занимала сарадња с књижевницима, текстолозима, осим с тзв. *текстојисцима*⁴, који су њихови главни помагачи у производњи сурогата новог хрватског и српског фолклора.

Разлика између *теренских* (научних, професионалних) и *салонских* (аматерских) мелографа је у томе што су први записивали на терену песме од певача из народа, у местима које су посећивали, и њихови мелографски записи имају научну вредност, док су салонски мелографи своје записе правили по свом нахођењу, без јасног критеријума, уздајући се само у свој оркестар и не остављајући никакве податке о својим записима. Њихови записи немају научну, већ само популарну вредност; често су прављени зарад музичког аранжмана и снимања за плоче и касете, јер је такав, репродуктиван рад њима доносио огромне хонораре и популарност коју они нису заслуживали. Теренски мелографи, напротив, нису никад имали исти третман и нису никада адекватно плаћени за свој мукотрпан истраживачки рад.

Многе староградске песме или, како их ми данас називамо: *популарне песме српских* (хрватских, словеначких, бошњачких) *песника* дошле су нам и из других извора: из *позоришних комада*, када су се издвојиле из оквира позоришног дела, прешле у публику и певајући се самостално постале популарне староградске песме. Налазимо их и у обрадама композитора. Почев од сценских дела Ивана Зајца (1832–1914), заборављених мелографских записа Фрање Вилхара Калског (1852–1928), Јосипа Флоршица (1864–1916), Антуна Добронића (1878–1955), Јосипа Славенског (1896–1955) и других.

Осим хрватских теренских и салонских мелографа, треба навести и више музичара чешког порекла, који су бележили и обрађивали наро-

⁴ *Текстојисци* нових, тзв. народних и компонованих песама немају статус песника. Њихов статус никад није до краја испитан; зна се да они уступају своје текстове хармоникашима–композиторима који ће их компоновати, а потом ће добити одређен проценат у новцу за своје на брзину нашкрабане стихове. Ради се о мафији коју занимају само две ствари: популарност (да су виђени на ТВ-у) и новац. Квалитет је у трећем плану.

дне и градске песме у градовима широм Хрватске, Славоније, Лике и Далмације, где су били у војној или цивилној служби. Њихови записи, објављени у данас ретким издањима, нису критично рађени, бар што се тиче текстова које нису довољно ни познавали. Бележили су углавном песме и мелодије које су чули да се по градовима, варошицама и селима певају не улазећи у порекло текстова. Од њих су неки били врло плодни, као првенствено Лудвик Куба (1863–1956), затим Славољуб Лжичар (1832–1901), Вјекослав Раха (1868–1956), Богомир Качеровски (1872–1945), музичар мађарског порекла Ђуро Луц (Lutz) и други.

Па како међу српским музичким радио–сарадницима има мноштво тзв. *салонских* аранжера и композитора староградске поезије српских песника, тако и у хрватским срединама око радија и телевизије има их већи број. Овде ће се и њихови мелографски записи наводити заједно с њиховим именима и додатним коментарима. Такви су: Јосип Цанић (1879–1933), Јосип Стојановић (1909–?), Бранимир Сакач (1918–?), Јулије Њикош (1924–?), Марио Кинел (1921–?), Драгиша Дукић (1921–?), Младен Јеличић и други. На крају треба истаћи и један посебан недостатак у овој области испитивања целокупног староградског песништва. Не постоји ни најобичнији, а камоли систематски попис издања тих разних како теренских радова, тако и дивљих, аматерских књига у којима су бележене староградске песме српских песника, и то како на српској, тако и на хрватској страни. И овом приликом наводим по виђењу само збирке хрватских мелографских записа које сам имао у рукама, док до многих других ретких издања у београдском центру није могло ни да се дође.¹ Известан број мелографских записа хрватских мелографа у рукопису имао сам прилике да прелистам када сам кратко боравио у Загребу око 1976/1977. године, у загребачком фолклорном центру који је тада још носио назив *Завод за истраживање фолклора*, (скраћено: ZIF). Неколико ретких примера из рукописа саопштићу као прилог овој студији.

У прошлости је било и критичара тог несолідног рада на музичкој обради српског староградског фолклора, али они нису у довољној мери цитирани. У њима се говорило понекад о „лажном народном песништву”, које је кварило општи сјајни утисак српског изворног народног певања и чак се указивало на поједине ревносне хрватске националисте и шовинисте који су покушавали да у својим књигама донесу што више доказа о хрватском пореклу најбољих песама из огромног фонда српско-хрватске заједничке баштине. Та борба између српских и хрватских учењака одвијала се потајно и без већих експреса. Али, било је и оштрих полемика. Код Хрвата та борба против аутентичних српских извора српског народног песништва започињала је увек мањим или већим негирањем *џеренских зајиса* Вука Ст. Караџића, о чему се може, праћењем неких хрватских гласила, написати читава књига.² Мање је познат необјављен

1 У том погледу истиче се прегледно урађена студија хрватске етномузиколошкиње Мирославе Хаџихусејновић-Валашек, *Pregled rezultata dosadašnjih etnomuzikoloških istraživanja i melografiranja u Slavoniji*, Anali Centra Jugoslav. akad., Osijek 1981, str. 77–142 + 1 karta i 3 tabele; Иста, *Starogradska pjesma u Slavoniji*, у: „Hrvatska glazba u XX stoljeću” (Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u palači Matice hrvatske, 22–24. studenog 2007), Zagreb, Matica hrvatska, 2009, str. 311–361, поклон од ауторке.

2 У томе се нарочито истицао хрватски историчар народне књижевности Олинко Делорко. Испитујући записане варијанте неке песме, није се држао *хронологије* њеног

рукопис Војислава Јовановића *Зборник (анџиологија) лажне народне поезије* (приредио академик Мирослав Пантић), у ком су изнети бројни подаци о неоригиналности сакупљача хрватског народног песништва у прошлости. Овај рукопис, мада недовршен, наводиће се овде у неким занимљивим примерима.

О ОСНОВНИМ ПРАВИЛИМА ПЕВАНЕ ПОЕЗИЈЕ СРПСКИХ СТАРОГРАДСКИХ ПЕСНИКА

Основни критеријум за одређивање и селекцију староградске песме или популарне песме неког српског песника јесте: *да је њексџ с најевом зашечен и записан у бележници мелографа* објављеној или рукописној. Посао текстолога, испитивача уметничких текстова је да проучавајући мелографске бележнице прегледа записане певане текстове испод напева и над њима изврши: а) *идентификацију* и б) *ауџоризацију њексџа*. Шта то значи? Идентификацијом се долази до сазнања да је текст песме уметнички, песнички и да га треба издвојити, заједно са напевом, у посебан списак таквих текстова. Затим следи ауџоризовање текста: књижевно-историјско трагање за ауџором, песником тог текста и основним подацима: ко је песник, кад је песма објављена, с обиљем других података: кад је почела да се пева, у које грађанске песмарице је ушла итд. Сакупљањем тих података текстолог, који је у већини случајева књижевни историчар, а књижевна историја припада као струка науци о књижевности, у могућности је да се напише исцрпан оглед о песнику и његовој популарној песми. Посебан задатак је: саветовање с мелографом и етномузикологом, који ће, кад добије све податке и кад се усклади *њевани њексџ* по оригиналу с најстаријом исправно записаном мелодијом, потражити певача и извођаче: *рејродукџивне умејџнике* да напишу хармонизацију песме и реализују снимак; преко касета она одлази у публику. То је *научни џосџуџак* приликом рада на правилној обради једне како народне, тако и староградске песме.³ Мелографи, разни музички уредници, самозвани композитори и аранжери певане староградске песме никад, понављам, никад нису поштовали овај метод научног рада, нису формирали саветодавно веће: *књижевник њексџолоџ–мелограф–рејродукџивни музичар*; и зато ми имамо поплаву музичких издања: рекламерских и громопуцателних издања „албума”, „староградских бисера”, „песама које вечно живе” у којима влада тај меланж свега и свачега, хаос певања без основних података: ко су песници који су те песме стварали, када и како су те песме настајале, какви су стилови певања у нашој староградској поезији, ко је први установио критеријум староградског певања, ко су главни представници тог певања и још много разних питања и потпитања које не може да реши мелограф,

записивања и објављивања, па му је Вук сметао јер је у хронолошком погледу увек био негде у почетку. Залажем се за *хронолошко* навођење и вредновање како текстовних, тако и мелографских записа.

3 Иза сваког саветовања текстолога, мелографа и етномузиколога с извођачким ансамблом (певач, оркестар, диригент) треба да остане о песми *џисани досије*, да се види како је екипа радила и какви су закључци донети о свакој обрађеној песми припремљеној за даљу репродукцију.

нарочито композитор–хармоникаш као мелограф, који као музичар нема у том правцу никакво образовање, нити бар поуку о историјату и периодизацији староградске поезије српских песника у прошлости. Досад се ништа није учинило на стварном информисању и образовању младих и средњих генерација у погледу историјата и периодизације градског песничког фолклора (1793–1944) као посебне области српског фолклора, јер је за таква истраживања потребно много, и то дугогодишњег рада.

На крају наводим још један лош третман музичких уредника с радио и тв програма, који су годинама емитовали у својим емисијама ову врсту староградског песништва с погрешном најавом: *стиароградске њесме и романсе*. Романсе нису продукт српског фолклора и немају никакве везе с певаном поезијом српских песника која се с усменим напевима развијала у народу пуних 150 година 1793–1944. и коју је неговао српски народ певајући стихове више од 100 српских песника, па тако остварио фонд од преко 500 староградских песама, од којих је само половина снимљена, а велики број песама српских песника је нотом записан у ретким мелографским записима и никада није снимљен. Велика је разлика између староградске поезије српских песника и романси, тих „лепих туђинки” које припадају културној баштини мађарског и руског народа. Разлика је у тексту и у мелодији. Романсе имају *своје аушоре*, познати су и песник и композитор, дакле не мелограф. Оне се сврставају у компоноване соло-песме, које су код нас *јрејеване* на српски, односно хрватски (штокавски ијекавски). Мало је урађено на поновној ауторизацији романси у нас, а још мање се ушло у траг *нашим јрејевима*. Препеви су рађени у периоду између два светска рата и био је већи број преводилаца, о чему овде не мислим даље да пишем, јер то изискује посебан рад. Што се тиче певане поезије српских песника, структура њеног текста и напева разликује се битно од романсе. Наше „староградске” у прошлости стварао је песник, а напев је усменог постања, био он сличан неком народном мотиву или некој грађанској мелодији. У највише случајева *не зна се аушор најева* и то није професионални композитор, јер се напев преузима из мелографске бележнице. А мелограф записује напев онако како га је *чуо* од певача у народној и градској средини. Према томе, разлика између текстовно–мелодијске структуре романсе и популарне певане поезије староградских песника је приметна: романсе као компоноване соло-песме, певане у салонима и угледним хотелима и кафанама, иду у ресор композиција неког страног композитора, блиске су шансонама и шлагерима. Популарне староградске песме иду у област фолклора, у овом случају српског фолклора, јер нису продукт композитора, него анонимних певача који су песниковом тексту у одређеном тренутку придодали и напев који се певајући одржавао све док га нису запазили и записали мелографи у срединама где су записивали народне песме. Пошто проблематика староградске поезије српских песника није до краја проучена, јер се није прошло кроз многе ретке штампане, а често и недоступне рукописне мелографске бележнице, посао идентификације и ауторизације није у потпуности завршен.

Певана поезија српских песника прилично је заступљена у хрватској мелографији кроз читав XIX век; од првих значајних и цењених мелографа: Фрање Кс. Кухача, Владоја Берсе, па и историчара Вјекослава Клајића. Примери које сам наводио у претходним издањима *Зборника о Србима у Хрвајској* најбоље илуструју прихваћеност популарних песама српских песника у свим областима државе Хрватске где су Срби живели, па и тамо где су обитавали сами покатоличени Срби као новопечени Хрвати. И у првој половини XX века хрватски мелографи су вредно бележили фолклоризовану поезију српских песника у Хрватској, што ће се видети на примерима који су изнети за периоде: *йредроманйизма* и нарочито *романйизма*, који овде приказујемо. У периоду *романйизма* (1843–1880), *йозној романйизма* или *севдаха* (1880–1900), *модернизма* (1900–1914), као и *новој севдалијској йериода* (1918–1944) између два светска рата бележимо имена више од 40 (четрдесет) српских песника чије се понарођене песме могу идентификовати у разним издањима теренских и салонских хрватских мелографа. Овде ће се то приказати на основу доступних мелографских записа који показују популарност српских песника у потпуно заборављеној истраживачкој области којој српски етномузиколози нису поклонили ни најмање пажње. Са речи пређимо на дело, као и увек: излажући оглед хронолошким редом.

СРПСКИ ПЕСНИЦИ РОМАНТИЧАРИ У НОВИЈОЈ ХРВАТСКОЈ МЕЛОГРАФИЈИ

(1) Родоначелник и главни представник српског романтичарског песништва, по рођењу Славонац, **Бранко (Алексије) Радичевић** (1824–1853), био је популаран у свим српским срединама с својим песмама које су се певале по разним народним и гусларским напевима. Наводили смо већ обиље података о његовој популарној песми *Гусле моје овамојје мало* (из епске приповетке „Гојко”), написане „1848. године у пролеће”. Поред записа Ф. Кс. Кухача, песму је нотнo записао и обрадио за певање и познати хрватски композитор *Иван йл. Зајц* (1832–1914), плодни позоришни стваралац, аутор многих опера и музике за сценска дела.⁴ Захваљујући књизи др Хуберта Петана *Popis skladbi Ivana Zajca* (Zagreb 1956), видимо да је И. Зајц компоновао и соло-песме на стихове српских песника, чије партитуре није анализирао ниједан српски музиколог или етномузиколог да би се могло сазнати: шта је маестро Зајц компоновао, а шта је оставио као оригинални нотни, мелографски запис. Сачувана су и три зборника соло-песама композитора И. Зајца чији садржај упознајемо из студије хрватске музиколошкиње Коралке Кос.⁵ У Зајчевој библиографији од Х. Петана наводи се неколико музичких дела која се односе на песме Бранкове: *Гусле моје*, у више музичких удезби: само напев, писан оловком, за тенор и мушки збор, стр. 8; затим: *Canzonetta*

4 О његовом стваралаштву опширно видети, Б. Широла, *Hrvatska umjetnička glazba, izdanje Nezavisne države Hrvatske, Zagreb 1942, str. 139–147.*

5 К. Кос, *Mjesto solo-pjesme u stvaralaštvu Ivana Zajca, (separat), str. 85–95, поклон од ауторке.*

„Kad sam sinoć ovde bila”, тенор уз гласовир, стр. 4, изгубљено; *Укор*, за тенор и гласовир; *Коло*, Бранка, за мушки збор и оркестар, стр. 40. „За пјевање складао [Ј.] Маринковић, саставио и складао за оркестар И. З(ајц)”, напомена композитора. Од четири Бранкове песме, *Гусле моје* је народни мотив хармонизован за тенор и мушки збор, вероватно на основу Кухачевог мелографског записа.⁶

Певане Бранкове песме налазио је и чешки мелограф и сликар Лудвик Куба на својим теренским путовањима по Хрватској. Тако је он у Кореници, у Лици, нотно записао од непознатог (српског) певача Бранкову песму: *Ој Мораво, шћо ди без Србиња*, по чистом народном мотиву. Уз песму додао је кратку напомену: „Slova Branka Radičevića”.⁷ Ово је једини мелографски запис Бранкове песме *На Мораву*, чији је текст објављен посмртно у трећој књизи *Песме* (Темишвар 1862); текст песме настао је знатно раније.

Велику распру и полемику у хрватској јавности године 1897. изазвала је песма Бранка Радичевића *Укор* (Где си душо, где си ‘рано), написана 9. маја 1850. године у Бечу, а објављена тек у трећој књизи његових сакупљених песама 1862. године у Темишвару. Текст те љубавне песме компоновало је више српских композитора, како наводи проф. Стана Ђурић Клајн: Даворин Јенко, Исидор Бајић и Јосиф Маринковић, за глас и клавир. Осим њих, видимо да је исту песму компоновао и хрватски композитор Иван Зајц. „Од те три (композиције српских композитора)”, пише професорка Ст. Ђ. Клајн, „Маринковићева има највише уметничке снаге, нарочито у клавирској пратњи, док се у Бајићевој композицији осећа натегнуто тражење народног тона, обележено најчешће прекомерном секундом. Бајићева се песма певала у комаду Ракија (1907), међутим, нема сумње да је та мелодија поникла и у н а р о д у, јер се зна за више варијаната те песме, којом се и Јенко послужио за своју о б р а д у. Бајић је *Укор* унео и у другу, клавирску композицију, али сасвим површног сентиментално-салонског карактера.”⁸ Далеко пре ових критичких запажања о српским композицијама Бранкове песме *Укор*, од којих се једна фолклоризована варијанта соло-песме Даворина Јенка радо пева и данас као прихваћена староградска песма, у Загребу се појавила једна занимљива хрватска композиција исте Бранкове песме, приређене за глас и клавир, о којој је књижевни часопис *Vienac* (1896, br. 50) опширно писао следеће:

„Umjetnost. „Gdje si dušo?” Pjesma priređena za glasovir i pjevanje od J. dr Florshütza. U 50-tom broju ovogodišnjeg „Vienca” donijeli smo glazbeni prilog *Gdje si, dušo?* Ta je pjesma napose odštampana u nekoliko stotina istisaka i prodaje se u knjižari Dioničke tiskare, komad po 25 novč[...] Kako su najbolji oni božićni darovi gdje se spaja utile cum dulci, ne trebamo se bojati prigovora da radimo pro domo sua, ako tu stvarcu preporučimo pažnji

6 О широкој популарности Бранкове песме *Гусле моје* повезати с огледом Ђ. Перића, *Песме српских ђесника у „Јужно-словјенским народним ђошевцама” Фрање Кухача (II), “Зборник о Србима у Хрватској”, 8, 2011, стр. 274–278 + нотни прилог.*

7 L. Kuba, *Cesty za slovanskou pí sní 1885–1929*, Slovanský jih, svazek druhý, V Praze 1935, br. 150. Видети у нотним прилозима [пример др. 1.](#)

8 Ст. Ђ. Клајн, *Композиције Бранкових ђесами*, у књизи „Музика и музичари”, Београд 1956, стр. 43–44.

„Vienčevih” čitalaca i ako je označimo zgodnom mloštom mladem naraštaju za božićne svetke i prikladnom božićnicom.

Po kazivanju samoga izdavača, pjesma se ta pjeva u istočnim krajevima domovine naše, poglavito u Srijemu. Ako i nije možda baš narodna, po intervalima i drugim do sada poznatim karakterističnim svojstvima narodne pjesme, ona nosi biljeg narodni. G. Florshütz pjevao je tu pjesmu mnogim ljubiteljima naše pjesme i sviđala se svima; sve ga je *salijetalo* da ju napiše: jednom za glasovir, drugomu za pjevanje, trećemu opet drugčije: da bude svima pravo, priredio ju je i za glasovir, i za pjevanje uz pratnju glasovira, a dodao je laku jednu varijaciju na temu pjesme. Najprije se predaje pjesma na glasoviru, uz laku pratnju u sinkopama, zatim ide pjesma sama sa podmetnutim tekstom, kako ga je g. F. čuo, za bariton ili alt-glas. Pratnja pjesmi je vrlo jednostavna i veoma zgodno prilagođena melodiji, koja gotovo ne bi druge pratnje ni podnosila, a da se ne ošteti značajan smisao njen. Dodana varijacija na glasoviru liepa je i krasno udešena dok, naime, vanjska i nutarnja dionica donosi melodiju u cijelosti, vrlo je zgodno umetnuta pratnja između obiju dionica. Radnja je, osim toga, posve korektna i sve u njoj za glasovirača vrlo dobro stavljeno. Sam oblik pjesme daje čovjeku prilike te bi mogao još mnogo prekrasnih varijacija na nju stvoriti, pa gotovo žalimo da takovih u zadnjem prilogu „Vienca” nema. Držim da bi se po ovoj pjesmi dala složiti i krasna hrvatska fantazija ne samo za glasovir, nego i za naše bilo vojničke, bilo civilne orkestre.”⁹

Може се помислити да је хрватска божићница године 1896/97. свечано прослављена у отменијим загребачким домовима, у салонском музицирању, где је неки баритон или нека алтисткиња уз пратњу клавира певала „хрватску” љубавну соло-песму „Gdje si, dušo”. Али, већ после божићног празника, у почетку 1897. изашао је српски дневни лист *Србодран*, који је указао на текст песме: да је од српског песника Бранка Радичевића, а за мелодију је тврдио да је композиција српског композитора Даворина Јенка.¹⁰ Тражена је исправка од уредништва *Виенца*, које се нашло у шкрипцу како да обелодани податке, али да се у потпуности оправда. Убрзо је уредништво *Виенца* донело исправку о песнику песме али сад много хладније: „*Gdje si dušo?* – Gospodin F. nam naknadno priorćuje da riječi na pjesmu *Gdje si, dušo?* (u 50 broju „Vienca”) potječu od Branka Radićevića.”¹¹ Издегнуто је признање да се призна да је песник Србин, а текст песме српски. Уредништво је хтело да документованије истражи порекло мелодије, па се неколико бројева није хтело јављати, иако је српски лист *Србодран* захтевао „очитовање” или, како бисмо данас рекли: потпуну идентификацију. У неко доба огласило се поново уредништво *Виенца*. Тај опширан одговор занимљив је у целини (видети: прилог уз композицију бр. 2).¹² Тражене су све могућности да се композиција прикаже као штајерска, немачка, показиване су разлике између композиције Даворина Јенка и Јосипа Флоршица и разне друге

9 Anonim, *Vienac*, br. 51, 1896. Dr Josip Florchütz (1864–1916), професор лингвистике; поменуто композицију као врло ретку видети у нотним прилозима пример бр. 2.

10 Текст из загребачког српског дневног листа *Србодран*, због реткости, нисам могао да упознам.

11 *Vienac*, br. 52, 1896, str. 840.

12 *Vienac*, br. 6, 1897, str. 100.

зачкољице, али је остало на томе: да је Ј. Флоршиц у својој композицији користио текст песме српског песника Бранка Радичевића и понарође-ну композицију српског композитора Даворина Јенка. То се није могло оспорити.

(2) Познати српски песник и путописац **Љубомир П. Ненадовић** (1826–1895) већ давно је ушао у коло популарних староградских песника. Осим других певаних текстова, у фолклору српског народа у Далмацији певала се и његова популарна песма *Венац* (Пастири, пастири), написана 1844. године, коју је нотно записао мелограф далматинског фолклора Владоје Берса.¹³ Иста песма певала се и у другим крајевима Хрватске. Српски народ у Барањи добро је запамтио ову песму, како се види из два мелографска записа Стјепана Степанова: *Muzički folklor Baranje*, „Osječki zbornik”, VI, Osijek 1958, br. 6 i 7.

Поред овог узгредног податка који нам илуструје раширеност једне староградске песме песника Љ. Ненадовића на просторима Далмације и Барање, у мелографским и фолклорним записима хрватских фолклориста наилазимо на непотпуне записе текста још једне уметничке, а староградске песме српског песника Љ. Ненадовића, о којој се досад није писало, иако је она певана на радију као далматинска градска песма. Ради се о песми која је у првом издању носила наслов *Пуџник* (објављена у „Годишњаку”, 1850, стр. 71), потом *Tuĭa* (збирка „Песме”, Земун 1860) и као XVII песма у циклусу љубавних песама посвећених Лаури (*Песме Лаури*, 1846–1853., „Целокупна дела”, свеска друга, Београд 1892 стр. 92); наслов песме по првом стиху је: *Пуџник љуџем љуџује*. У хрватским фолклорним изворима наводе се непотпуни текстови ове песме као популарне хрватске народне песме, док се на радију још једна текстовно-мелодијска варијанта пева као „далматинска народна песма”. Наводимо текстове из сва три извора, с напоредним текстом уметничке песме Љ. Ненадовића *Пуџник љуџем љуџује*.

[Љ. Ненадовић]

Путник путем путује,
Тужан тугом тугује,
Питале га птичице
Из зелене горице
Које су му певале
И тужна га гледале:
„Куд путниче путујеш,
За чим тако тугујеш?
Те не слушаш птичице
Из зелене горице.”
- Ћут’те, птице из горе,
Подавиле с’ у море!
Не могу вас слушати,

[хрватски извори]

Putnik putem putuje,
Tužnim glasom tuguje,
Pitale ga tičice
Iz zelene gorice:
„Što ti, putnik, putuješ,
Tužnim glasom tuguješ?!”
- Prođ’te me se, tičice
Iz zelene gorice,
Draga mi se udaje,
Dušica se s tilom rastaje.
Ja ću svoju dragu vratiti,
Da ću svojom glavom platiti.
(1899)¹⁴

¹³ Видети: Ђ. Перић, *Песме српских песника у мелографским записима Владоја Берсе*, „Зборник о Србима у Хрватској”, 10, стр. 183; исти, *Две песме „на народну” Љубомира Ненадовића*, „Колубара”, велики народни календар за 2006. годину, Ваљево 2006, стр. 258–260.

¹⁴ Извор, „Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena”, Zagreb 1899, стр. 291.

Нити с вама певати;
 Далеко је остала
 Која ми је певала,
 Далеко сам отиш'о
 Који сам је рад слуш'о.
 Још једанпут, о збогом!
 Теби кажем са тугом,
 Збогом остај, о мила,
 Која си ме тешила,
 Кад сам био удаљен
 С домовином растављен.
 Збогом, збогом, мила ти,
 Прва моја радости!
 Видели се, састали,
 Па се навек растали.
 (1850)

Junak putom putuje,
 Tužnim glasom tuguje,
 Pitale ga ptičice
 Iz zelene gorice:
 „Što je tebi junak mlad?
 Što ti putom putuješ,
 Tužnim glasom tuguješ?”
 (1943)¹⁵
 Sve ptičice iz gore
 Spustile se na more.
 Samo jedna ostala
 Koja mi je pjevala;
 Koja mi je pjevala
 O nesritnoj ljubavi.
 Zbogom ostaj moja ti
 Moja prva ljubavi,
 Nosiću te u srcu,
 Mili cvite ubrani.
 (Dalmacija, radio, 1945)

Шта још додати о популарности љубавне песме српског песника Љубомира Ненадовића и њеном утицају на неколико записаних фолклоризованих варијаната у хрватским изворима? Хрвати нису читали ову песму у оригиналу, они су је чули јер је та Ненадовићева песма компонована, а партитура је објављена. И то за кратко време двапут. Први пут објављена је око 1874. године у Бечу у музикалији композитора Вацлава Хорејшека (1839–1874) „Гусле”, збирка српских песама, за 4 мушка гласа, Праг б. г., бр. 1. *Tuia*. Хорејшек, који је био капелник певачког друштва у Земуну, при Цркви Св. Николаја, користио је песникову збирку „Песме”, у којој је текст објављен под тим насловом; компонована је пре 1866, када је јавно певана на једној беседи у Панчеву. Године 1881. капелник Панчевачког српског црквеног певачког друштва Славољуб Лжичар издао је „Албум српских песама” [Album National Serbe]. *100 српских народних њесама*, за гласовир, Брауншвајг б. г., у ком је објавио и песму *Tuia*, од Хорејшека, односно Ненадовићеву и Хорејшекову соло-песму као народну песму. Пошто је С. Лжичар био једно време и у Хрватској, у Загребу, вероватно је и тамо покушао да поклони или прода свој „Албум српских песама” загребачким Србима, који су имали у том граду од 1882. и своје певачко друштво. Тако је Ненадовићева песма *Tuga* добила и свој народни напев и скраћени фолклорни текст, који се формирао певањем не познајући песников оригинални текст. Поред изнетих података, о Ненадовићевој песми *Пућник њућем њућује* остало је још доста и за посебан оглед о песнику и овој песми, који због опширности овог пута изостављам.

¹⁵ Petar Grgec, „Hrvatske narodne pjesme”, izdanje Nezavisne države Hrvatske, Zagreb 1943, odeljak 9: *Ljepota i vriednost hrvatske narodne pjesme*, str. LV: „Sa zanimanjem čitamo stihove: *Junak putom putuje*[...]Ovdje opažamo najuže povezivanje gore, ptica i čovjeka. No to nije za narodni život nikakav izmaštan ures, nego svestrano obuhvatanje životne zbilje. Narodna pjesma, piše P. Grgec, čuva kulturne vriednosti ne samo sadašnjega pokolenja (1943, NDH), nego i svih naših predaka i potomaka, osjećajući duboko da je narod obćinstvo onih koji žive sada, koji su živjeli prije i koji će živjeti u budućnosti. Zato je ta pjesma prerađivala i našu prošlost u umjetničke zorne slike i u čuvstveno trajno proživljenje[...]” (P. Grgec).

(3) Велики љубитељ песме, написане, испеване и компоноване, био је и један песник хрватске националности, који је целог свог века живео у Срему, у Сремским Карловцима и Петроварадину, где је био опат католичког самостана Госпе Снежне. У великој љубави и слози са Србијама, он је кроз цео свој песнички и драмски опус обрађивао теме и догађаје из живота Срема и сремског поднебља, где је и угледао света. То је у књижевности хрватској и српској знани **Илија Округић Сријемац** (1827–1897). Познате су његове варошке песме: *За један часак радости, У нашему лејо ти је Срему, Весело срце кудељу љреде, Ти већ сјаваши, Милко моја*, и друге, већином патриотске, које се могу наћи у мелографским записима и српских и хрватских мелографа. О наведеним песмама с насловима изнећу неколико података.

Текст популарне песме *За један часак радости* први пут је објављен у Округићевој повести „Деспот Ђорђе”, објављеној у „Српском омладинском календару” за 1871. годину на стр. 158–159. У оквиру приче песник је саопштио и краћи текст песме на италијанском и српскохрватском језику:

Per un momento di piacer, Sei mille giorni di dolor! Senza di te non posso piu, Non posso vivere, devo morir!	За један часак радости Шест хиљад’ дана жалости! Без тебе више не могу, Не могу живети, морам умрет!
Sventureta senza di te, Non posso piu, non, non – Senza di te non posso piu, Non posso vivere, devo morir!	Несретна, ах, без тебе, Не могу више, не, не – Без тебе више не могу, Не могу живети, морам умрет!

Текст на српском певаном подручју доживео је неке мале преинаке, како се то из штампаних грађанских песмарица види. Поред неких измена у строфама песме, додат је и обавезни припев, па певани српски текст песме гласи овако:

За један часак радости,
Хиљаду дана жалости!
[припев]: *Ти си, Милко, моја, моја,
Ти си, Милко, моја, моја,
Ти си, Милко, моја, моја,
Ја сам њвој.*

Без тебе, драга љубезна,
Не могу живет, морам мрет!
[припев]: *Људи мене, Милка, Милка,
Људи мене, Милка, Милка,
Људи мене, Милка, Милка,
Ја ћу њеде!*

У певању додавани су још неки стихови, али ови су остали. Дивна и врло осећајна мелодија ове песме инспирисала је и српског композитора др Јована Пачуа (1847–1902), који је позни део живота провео у Загребу где је дочекао и смрт, да напише лепу салонску композицију за клавир *Без њеде драја*. За гласовир ставио Јован Пачу [на француском]:

Airs serbes pour piano, par Dr Jovan Paču. № 1. – Novi Sad, < Librairie Frères Popovitch, éditeurs >, Штампарија Браће М. Поповића, 1878, стр. 2–11; 4-на.¹⁶ Песма је записана и у бројним текстовним и мелодијским варијантама, и то како српским, тако и хрватским.¹⁷ Узгредно, хрватски мелограф Ф. Кс. Кухач саопштио је зашто ову староградску песму песника Илије Округића Сријемца није уврстио у песме из својих познатих збирки: „С почетка нисам хтио туђинке ове, већом страном њемачке Sauflieder у сбирку примити, као што нисам примио ни иних пописевака туђега пориетла које су се к нам ушуљале, н. п. *Без њеде граја*, потичућ из Holteiove комедије „Die Perlenschnur”, већ сам их наумио био у додатку ове збирке само споменути”. (види: Južno-slovjenske narodne popievke, Zagreb 1881, knj. IV, стр. 68).

Друга такође популарна песма И. Округића *У нашем лејо њи је Срему* изашла је из позоришног комада и баш ухватила корен у народу, па се и данас сматра сремском народном песмом. Песма се певала у шаљивој позоришној игри И. Округића „Саћурица и шубара”, штампаној најпре у Осијеку 1864. године, а потом у Новом Саду 1870. Ова „изворна весела игра с пјевањем у 4 чина”, која је „црпљена из живота иришке сљепачке академије” приказивана је безброј пута и то како на српским позоришним сценама у Новом Саду и Београду, тако и у Осијеку и Загребу; путујућа позоришта су је разносила и у друга мања места. У „Саћурици и шубари” било је више песама, које је за комад с певањем ставио у ноте тадашњи капелник Српског народног позоришта Аксентије Максимовић, вероватно по певању самог писца. Само је једна: *У нашем лејо њи је Срему*, певајући се често и много, постала сремска народна песма којој се прави аутор текста потпуно заборавио. Текст песме је писан у десетерцу и има чак 72 стиха, али се цео није певао. Певао се само први део песме: 14 стихова, док је већи део песме рецитован с позорнице. У њему је писац обрадио једну стару народну пословицу, коју је чуо још у детињству у Сремским Карловцима: *Бој ње чув’о суда Иришкоја/и Румскоја блаја дебелоја/и калдрме Карловачке равне’ – У њо дана к’о сред ноћи њавне*. Исмејавши грађане Ирига, Руме и Срем. Карловаца, овим стиховима завршио је своју беседу. Доцније су општине ових места исправиле недостатке које им је песник с правом у песми срочио, па се то и заборавило, али лепота Срема остала је опевана у песми *У нашем лејо њи је Срему* до данас. О томе сведоче

16 Наведено према В. Р. Ђорђевић, „Оглед српске музичке библиографије до 1914. године”, Београд 1969, бр. 431. Ово је друго издање, јер на првом стоји: Jean Pacsu, „Chansonette Serbe”, avec variations, pour le piano, op. 2, – Lithog. et Impr. Rohn & Arund, a Pest 1867, стр. 3–10; 4-на. (sadržaj): uvod + 3 varijacije + finale. Постоји још једна клавирска композиција на тему песме *Без њеде граја*; наслов гласи: G. Marschall, „Смеса српских песама” (на француском): „Les chansons Serbes”, variees, pour le Piano. – Zombor, < chez Mil. Karakasević >, Inst. Lith. de C. G. Roder, Leipzig, 1878, (Без теде драга), стр. 6–9; 4-на.

17 Познатији публиковани српски и хрватски мелографски записи: 1. Slavoljub Lžičar, „Album hrvatskih napjeva”, Већ 1881, бр. 2. Anton Stöhr, „Album hrvatskih narodnih pjesama”, Zagreb б. г., бр. 24; 3. Josif Svoboda, „Zbirka srpskih narodnih i omiljenih pesama i igara”, Lajpcig б. г., бр. 2; 4. Djuro Lutz, „Narodni zvuci”, sv. II, Zagreb б. г., бр. 1; 5. Јован Фрајт, „Српске песме”, св. V, Београд б. г. ; 6. Јован Фрајт, „Албум српских народних песама”, III, Београд б. г. бр. 12; Đorđe Karaklajić, „Stare gradske pesme i romanse”, Knjaževac 1970, бр. 5; Mario Kinel, „Najpopularnije starogradske pjesme i romanse”, Zagreb б. г., стр. 124 (Hrvatska).

бројни мелографски записи ове популарне понарођене песме Илије Округића Сријемца.¹⁸ У старијим мелографским записима напев песме *У нашему лејо тии је Срему* имао је само скроман напев без припева. Већ од бележења М. Парабућског и Ђ. Караклајића, напеву је додат припев, вероватно тамбурашког порекла. Сличан напев с припевом записао је Петар Крстић у својој рукописној мелографској бележници (Музиколошки институт, А-110) уз песму *Нико лејше у селу не живи*, коју му је певао познати београдски оперски певач Бошко Николић. И Коста П. Манојловић у својој књизи „Народне мелодије из Источне Србије” (Београд 1953), под бр. 282 записао је исти напев с припевом, али с другачијим текстом: *А штио си се наљутила, Зоро, Штио тии нисам долазио скоро*. Дакле, две нове песме грађанске лирике непознатих аутора, који су користили сремски напев популарне песме песника И. Округића.

И трећа староградска песма *Весело срце кудељу њреде* потиче из пера песника И. Округића. Њено порекло води нас такође у театар. Ову песму пева у комедији „Грабанџијаши, или батине и женидба” Јелка (предући, приказ VI, стр. 46). У поднаслову стоји да је то „весела глума с пјевањем у 5 чиновах с пјесмама”, написао Илија Округић Сриемац. Дело је објављено године 1874. у Новом Саду. Још је додата једна важна напомена: „по *џишчевим најјевима*, инштрументирао Алфонс М. Цибулка, капелник пука баруна Мамуле у Златном Прагу, за зборове удесио Ф(рањо) Петрик, учитељ гласбе у Новом Саду”. Из овог комада песма *Весело срце кудељу њреде* постала је популарна и радо прихваћена и певана изван позорнице, коју је позоришна публика добро упамтила и унела у своје домове. Касније, кад се комад с певањем није више изводио или се изводио врло ретко, песма је остала као стара градска песма непознатог песника. Мелодија песме записана је нотом у бележницама и српских и хрватских мелографа, а постоји и једно посебно нотом издање ове песме ћирилицом, без имена музичара, песника, места и године издања, као ни позоришног извора: [Аноним]: „Весело срце” (са талијанског). Песма за једно грло, уз пратњу гласовира, [Б. м., б. г.], стр. [1–2 + 3, текст песме], 4-на. Поред српских постоје и записи хрватских мелографа с терена и од певача скинутих с грамофонских плоча.¹⁹ Издање које сам посебно издвојио може се сматрати критички текстовно и музички исправно, јер су радиопевачи певали с нешто измењеним напевом. У српској драмској књижевности постоје претходно две позоришне песме, које су

18 Мелографски записи: 1. аноним: „16 српских позоришних песама”, Нови Сад 1903, бр. 4; 2. аноним: „Албум 138 српских народних песама, Београд 1905, бр. 121; 3. Исидор Бајић, „Записи народних песама” (св. I – XX), бр. 376, рукопис Музиколошког института у Београду, пре 1915; 4. Петар Крстић, „Народне песме” (1–304), бр. 114, Рукописна збирка Музиколошког института, А–118; 5. аноним, „Албум 200 српских народних песама”, Београд б. г., бр. 170; 6. Ђорђе Караклајић, „100 народних песама из свих крајева Југославије”, Београд 1951; 7. Миленко Парабућски, „С песмом кроз Војводину”, Нови Сад 1953², стр. 35; 8. Mladen Jeličić, „50 najpopularnijih starogradskih i narodnih pjesama, romansi i šlagera”, Zagreb б. г., стр. 26.

19 Познатији мелографски записи: 1. Đuro Lutz, „100 južno-slavenskih narodnih pesama”, за gusle, Osijek (1906), бр. 3; 2. Josip Andrić, „Pjesme bačkih Šokaca – Hrvata”, бр. 59, rukopis ZIF, terenski zapis; pjevačica Kujundžić Klara, radnica, rodom iz Subotice, živi u Zagrebu; datum: 2. VIII 1953; 3. Станко Путинчанин Чалманац, „Збирка народних и староградских песама”, (1965), рукопис Музиколошког института у Београду; 4. Mladen Jeličić, „50 najpopularnijih starogradskih i narodnih pjesama, romansi i šlagera”, Zagreb б. г., стр. 36–37.

певале глумице тумачећи насловне улоге. Оне су познате по насловима: *Милевина њесма* (Што је бједна да све тако нешчистије спомињеш, Јована Поповића Стерије) и *Анђелијина њесма* (Еј, пусто море, еј пусти вали, Лазе Костића); обе су постале певане српске староградске песме настале у позоришту. Њима се може придружити и *Јелкина њесма* (Весело срце кудељу преде, Илије Окугића).

(4) О песнику **Владимиру (Николи) Николићу** (1829–1866), кога и хрватска и српска историја књижевности прихватају као свог, било је већ говора када сам писао о његовој и данас врло популарној староградској песми *На ње мислим када зора свиће*. У огледу о В. Клаићу тад је донета композиција ове песме Лисинскове заручнице Хедвиге Стргар, рођене Бан.²⁰ Био је то један покушај да се избаци и заборави грађански напев ове песме, који су користиле и друге нације (Немци, Мађари) уз неке своје песме. Познато је да је и маестро Иван Зајц оставио своју композицију на Николићеве стихове *Сјећај се мене*, за сопран или тенор уз гласовир, у истој намери: да се истисне усмено припојен грађански напев страног порекла. Али, то код публике није прошло, јер је она и после смрти песникове певала *На ње мислим када зора свиће* на стари уобичајени и прихваћени начин. Ову грађанску мелодију оставили су у својим мелографским записима, поред српских, и хрватски салонски мелографи²¹, а одраније познате су и опширније обраде у варијацијама за клавир. Једна од најпознатијих композиција за клавир Српкиње Осјечанке Славке Атанасијевић (1850–1891?): „*Fantaisie de Concert*” [Na te mislim], pour Piano-Forte, par Slavka Atanasijević. Op. 1. Propriété de l’auteur. – Leipzig, Lith. Anst. v. Engelmann & Mühlberg, b. g, str. 3–15; 4-na. Композиција је доживела два издања; једно загребачко. Исти грађанску мелодију компоновали су за клавир у варијацијама још два српска композитора, оба чешког порекла: Јосиф Свобода (1856–1898) и Милош А. Дозела (+ 1905, Земун). Наслов композиције Ј. Свободe гласи: “Na te mislim”. [на француском]: Phantaisie pour piano, par J. Svoboda. Op. 35. – Lith. de F. M. Geidel, < Editeur Mita Staitch libraire, Belgrade >, Leipzig [pre 1898], str. 3–11; 4-na. Наслов композиције М. А. Дозеле гласи: „На те мислим”. Транскрипција за гласовир. Компоновао М. А. Дозела. [на француском]: „Je pense à toi”. Chanson favorite serbe variée pour le piano, par M. A. Dozella. – Inst. Lith. de F. M. Geidel, < Edition du magasin artistique de Douchan Slavitch à Mostar >, Leipzig–Mostar [1902], str. 3–9; 4-na. Посвећено Њеном Величанству Краљици Драги. Сви ови моћни подаци, а било их је још (видети и композицију Вјекослава Рахе: „*Vienac hrvatskih pjesama*”, karišik za glasovir, op. 79, Zagreb b. g., str. 11; 4-na), показују нам данас зашто је победила грађанска мелодија популарне староградске песме *На ње мислим* Владимира Николића. Салонске варијације ове песме дуго су одзвањале у ведрој ноћи.

20 Видети: Ђ. Перић, *Песме српских њесника у „Хрватској њесмарици” Вјекослава Клаића*, „Зборник о Србима у Хрватској”, 9, 2015, стр.458–459.

21 Видети: 1. Đuro Lutz, „100 južno-slavenskih narodnih popjevaka” (hrvatskih-srpskih i bosanskih), za gusle udesio Đ. L., Osijek (1906), br. 17; 2. Mario Kinel, „Album. 100 najpopularnijih starogradskih pjesama i romansi”, Zagreb b. g., str. 73 *Na te mislim* (Hrvatska); нотни запис с потписаним текстом, без ознаке аутора текста песме.

(5) У заборављене српске песнике, који су се бавили и глумом као „путујући художници”, неко време и у Хрватској, у Загребу, убрајамо и драмског писца **Филипа Глогића** (1831–1871). У младости је боравио изван Србије у Загребу (1852), Сарајеву, Земуну, који се тада налазио у Аустро - Угарској. Од њега је остала једна збирка песама које је из разних извора сакупио и у наше дане објавио књижевни историчар С. Војиновић. Збирка носи наслов „Повратак бродара” (Ваљево 1995). У староградском песништву Глогић је оставио спомен по својој шаљивој варијететски испеваној песми *Глад и сан* (Глуво доба поноћи), која се певајући одржала дуго времена. Текст песме, написане 1853, први пут је објављен у календару *Војвођанин* за 1854. годину, Беч [1853], на стр. 52–54. Чешки композитор Богомир Качеровски, који је из Загреба дошао у Сарајево, нотом је записао популарну Глогићеву песму у реткој збирци народних песама „U kolo!”, Sarajevo [1904?], br. 9. и то је једини мелографски запис који данас имамо; видети запис бр. 3.²²

(6) Чешки мелограф Лудвик Куба боравио је у Славонији, где је по селима, на терену, записивао народне песме. Плод тога мелографског труда је његова књига „Slovanstvo ve svých zpěvech”, sebral, harmonisoval a vydal Ludvík Kuba, Prag 1892. Díl V. Sborník národních i znarodněných písní všech národů slovanských, sv. 3 *Pesme Charvatské* (Pjesme hrvatske). У тој Кубиној књизи записане су многе песме пореклом и постанком српске, као што је већ на почетку, под бр. 2 *Studena me kiša šiba* (Podvinje, Slavonie). Цео текст песме препеван је на чешки са записаном мелодијом. Кубин зборник мелографских записа из Славоније доспео је и у Нови Сад у редакцију књижевног часописа *Јавор*, где је дочекан с негодовањем. Текст је почео блажом критиком, опрезно. Критичар у име уредништва пише како „смо принуђени да замеримо” приређивачима ове збирке, „што нису умели да разликују песме, којима овде места нема, јер оне нису хрватске, него чисто српске”. У чуду се пита: „Зар ће који свестан човек моћи рећи за песму нашега Ђуре Јакшића *Сјудена ме киша шибда* да је *хрвајска*?” Затим је критика добила строжији тон: „Па тако вам се у *хрватске* песме рачунају и ове: *Што ћу јунак усјрели ме сјрела*, *Три њиичице јору њрелетиле*, *Сунце јарко не сијаш једнако*, *Широка је новосадска њијаца* (да су бар рекли 'загребачка!'), па и песма наше Драге Димитријевићеве *Не знам зна ли?* сподобила се овде у – *хрвајске* народне песме”. С појачаним гневом критичар Кубине књиге закључује: „Има додуше у овој збирци и таквих песама о којима нећемо посумњати да су чисто хрватске. Али, Ђура Јакшић, Никанор Грујић, Драга Димитријевић и Вукова збирка – то су брате, Лудвиче Кубо, ствари које се слажу само у *срјски* магацин и ми то чувамо под гвозденим кључем. Није Чешка тако далеко да не би могли све то сазнати, кад се већ упуштате у тај посао. Ми смо уверени да ће вам то замерити и сама браћа наша Хрвати што ви њих хоћете туђим перјем да китите. Имају и они доста својих лепих народних песама, па и немају нужде да отимају туђе.”²³ После овог критичког осврта из прошлости на књигу Кубиних мелографских записа,

²² Више о песми и песнику у огледу Ђ. Перића, *Песничке ђаконије „Њујујућеи художника” Филипа Глогића*, велики народни календар „Колубара” за просту 1998, Ваљево 1998, стр. 172–177.

²³ „Јавор” (Нови Сад), бр. 10, 1892, стр. 159.

додајмо кратко: песма српског песника **Ђуре Јакшића** (1832–1878) „На ноћишту” (Студена ме киша шиба) испевана је „У Сумраковцу, 1857.” и може се наћи у свакој збирци његових песама. Песма се много певала и поред Кубиног мелографског записа из Славоније, има велики број српских мелографских записа; наводим само оне најпознатије.²⁴

(7) Један од најплоднијих и најпознатијих српских романтичарских песника, **Јован Јовановић Змај** (1833–1904), оставио је видног трага у хрватској мелографској литератури. Према евиденцији, непотпуној, и узгредној, коју сам спровео тражећи податке о популарности Змајеве поезије у народу Хрватске, Славоније и Далмације, идентификовано је *иринаесѝ* песама Ј. Ј. Змаја у мелографским записима разних хрватских мелографа. У огледу о Кухачу већ су издвојене у његовим теренским записима, а потом су и ауторизоване *чейири* Змајеве песме: *Кажу људи у Турака*, *Селим беј*, *Село сунце*, *сѝишло вече* и *С ойрошишењем*; о њима не мислим да износим нове податке.²⁵ У огледу о В. Берси дати су мелографски записи Змајевих песама *Селим беј* и *Душо моја, ја сам снѝо чудноватѝи сан*, о којима такође не мислим даље да пишем. Други хрватски мелографи нотно су записали следећих нових *осам* песама Ј. Ј. Змаја разних певача: *Ведра зора сунце носи*, *Зора руди мајка ћерку буди*, *Соко бира иде ће наћи мира*, *Небо је иѝако ведро*, *Тијо ноћи, моје сунце сѝава*, *Гусларева смртѝ*, *На крај шора чађава механа* и *Сунце жеже зайара је љуѝа*. О наведеним песмама Ј. Ј. Змаја из последње групе, записаним у хрватским мелографским изворима, дајем следеће, најсажетије податке.

Прва песма, *Огди се ирана* (Ведра зора сунце носи), написана је 1851. године. О тексту и напевима, као и понарођеним текстовима ове песме постоји посебан исцрпан оглед.²⁶ Хрватски теренски мелографи су је више пута записали у Славонији. Поштујући ограничен простор који нам је овде остављен, наводим само имена хрватских мелографа и нотне записе ове песме из њихових мелографских бележница.²⁷

24 Старији мелографски записи: 1. Ј(оца) Лалошевић, „Смеса српских песама”, Сомбор 1889; 2. Јован Пачу, „Смјеса српских народних пјесама”, за мушки хор, рукопис: партитуре диригента Косте Травња, својина проф. Младена Позајића (Сарајево, Музичка академија); 3. аноним, „Албум 138 српских народних песама”, Београд 1905, бр. 113; 4. Велимир Сперњак, „I смеса српских народних песама”, Б. м., б. г.; 5. Исидор Бајић, „Записи народних песама” (пре 1915), I – XX, бр. 318, рукопис Музиколошког института у Београду; 6. Владимир Р. Ђорђевић, „Народна певанка”, Београд 1926, бр. 54; 7. Петар Крстић, „Народне песме”, рукопис А–112, бр. 366, Збирка Музиколошког института у Београду; 8. Миодраг Васиљевић, „Народне мелодије које се певају на Космету”, Београд 1950, бр. 226; 9. исти, „Народне мелодије из Санѝака”, Београд 1953, бр. 346; 10. Станко Путинѝанин Чалманаѝ, „Збирка народних и градских песама” (1965), рукопис Музиколошког института.

25 Додајем само податак да је песму *Селим бег* компоновао хрватски композитор Вилко Новак (1865–1918) за кога је музиколог Б. Широла сматрао да је један „од најзнатнијих Зајчевих савременика”. Један фрагмент ове композиције Широла је донео у својој књизи *Hrvatska umjetnička glazba*, Zagreb 1942, str. 212–213.

26 Видети: Ђ. Перић, *Неколико народних варијаната Змајеве баладе „Огди се ирана”*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књига XXXI / 3, 1983, стр. 489–498+ нотни записи песме.

27 Мелографски записи: 1. Josip Andrić, *Slavonske narodne pjesme Požeške doline* (село Рушево, пјевач: Ката Лулић, 1948), Slavonska Požega 1969, str. 99; 2. Vladimir Stahuljak, *Porijevke, plesovi i običaji iz Štvice* (1947), sv. I i II, br. 186 i 493, rukopis u ZIF-u (Zagreb);

Змајево песме *Зора руди* (1853) и *Соко бира где ће наћи мира* (1860) биле су такође предмет српско-хрватских расправа и жучних полемика. Повод за расправљање је тај што су текстови ових песама проглашени хрватским народним песмама и уврштени су у едицију Матице хрватске „Hrvatske narodne pjesme”. У зборнике хрватских лирских народних песама уврстио их је приређивач издања и уредник др Никола Андрић. Текст Змајево песме *Зора руди*, објављен је у „Hrvatske narodne pjesme”, knj. VII, Zagreb, br. 232, а потом и у издање истог приређивача „Izabrane ženske pesme”, Zagreb 1913, br. 117. Изневши ове податке, познати трагач за фалсификатима у народној поезији, Војислав М. Јовановић-Марамбо, додао је за текст исте Змајево песме: „ушло у Мата Ујевића”²⁸; Петар Грџец, „Hrvatske Narodne Pjesme, I, str. 130”²⁹. П. Грџец је у свом издању понорођеног текста ове Змајево песме додао: „Privlaka u kotaru Brodskom”; вероватно је запазио да се песма тамо певала као народна.³⁰

И другу песму Змајеву, анонимно објављену у хрватским изворима, В. Јовановић Марамбо је кратко нотирао као „лажну”: „Башагић, Сафвет Р.: *Делија-девојка, Hrvatske narodne pjesme*, VI, br. 83, додајући где и кад је објављена: „Змај, пјеванија, стр. 293, „Даница” 1860, стр. 294–295.”³¹ О овој Змајевој песни: „Делија-девојка” (Соко бира где ће наћи мира) има података за посебан оглед. Ипак, овде наводим само један полемичан текст, који В. Ј. Марамбо није запазио, а односи се на издање ове песме које је приредио др Никола Андрић уврстивши у збирку хрватских народних песама једну њену преправљену варијанту коју му је послао муслимански песник и етнограф, иначе хрватски оријентисан, Сафет бег Башагић. Тај занимљив текст у форми фељтона, с насловом: *Научни критерији*, објавио је познати књижевник и угледни професор Милан Будисављевић (1874–1928).³² У њему стоји следеће:

„Пред нама је други део шесте књиге 'Hrvatskih nar. Pjesama', што их издаје Матица Хрватска. У овој је књизи други свезак женских песама у редакцији др-а Николе Андрића. Не мислимо овде говорити уопће о овим песмама[...] Ни данас се не бисмо на то враћали да се у овој најновијој књизи њезин редактор г. др Никола Андрић не враћа сам на ту ствар. Г. Андрић пише у предговору овој књизи: „у редиговању ове књиге није могло ни смјело одлучивати једино естетско чувство, него у првом реду *научни критерији*”[...] После тих речи, отворимо стр. 194 и прочитајмо песму под бр. 83. Песма носи наслов *Делија-девојка*, а почиње овако:

3. Josip Andrić, *Popijevke bačkih Šokaca (Hrvata)*, selo Vajska, 1950, sv. II, br. 327, rukopis u ZIF-u (Zagreb); 4. Julije Njikoš, *Kad zapiva pusta Slavonija*, Osijek 1954, str. 42; 5. Slavko Janković, *Narodne popijevke iz Privlake (Slavonija)*, zapis iz 1955, rukopis u ZIF-u u Zagrebu.

28 В. Јовановић Марамбо није навео дело; мислио је на: *Hrvatska narodna pjesmarica*. Iz Kačićeva 'Razgovora ugodnoga' i narodnih pjesama, priredio Mate Ujević, Zagreb 1941².

29 *Из српске књижевне заосиавишине*, необјављени рукопис Војислава Јовановића, „Зборник (антологија) лажне народне поезије”, приредио академик Мирослав Пантић, Београд 2008, стр. 441. (сепарат).

30 Један нотни рукописни запис начинио је Ј. Андрић, „Popijevke bačkih Šokaca (Hrvata), sv. VI, br. 990; rukopis u ZIF-u u Zagrebu.

31 В. Јовановић-Марамбо, *наведена расправа*, спуштеница 33, стр. 465.

32 „Политика”, 21. октобар 1919.

Соко бира *идје ће наћи мира,*
 Неће соко на *брдо високо,*
 Већ он жели на *чадор дијели.*
 Под *чадором делија-дјевојка,*
Пиво пије ни *дрије јој није,*
 Пјесму *ијева као њољска шева...*

Шта је ово? Није могуће да ће се професор српске и хрватске књижевности, председник Друштва хрватских књижевника итд. г. Никола Андрић преварити, па међу *народне њесме* уносити и искварене *уметничке* и то Змајеве песме! Та барем су Змајеве песме познате и загребачким гимназистима, а немоли господи професорима и књижевницима!

Дочитасмо до краја. У Змајевој песми долази к девојци дванаест Турака и питају је: где научи пити и певати? Девојка одговара да је дворила Милоша и Марка, и од Марка пити научила, а Милошу је песму присвојила. Онда девојка потегне сабљу и побије Турке. – Андрићева песма наставља после напред цитираних стихова, како к девојци долазе два пашића млада и питају је исто онако као и она дванаесторица. Девојка одговара [у Андрићевом тексту песме]: „Џенетић ме пити научио/а Дедагић танко запјевати. Пашићи одлазе даље, а девојка остаје, пиво пије и пјева. Сад је соко пита: та докле ће пити и певати, а она му одговара: „Ако Мехо и Осман деї гођу /Ја ћу с њима *ијији и ијеваји/ Све до зоре и дијела дана*”. Са естетског гледишта, ова је песма накарада од песме. Што је још у ње лепо, то је по које место узето дословно од Змаја. Чим је што промењено, испало је и смешно и глупо. Већ они леонински чести срокови одају да је то радио и дотеривао школован човек. Змајева девојка пије вино, а Андрићева – пиво. То је додуше више за даме; али и оне пију чашу две, а ова до акшама и до црног мрака, па ако дође друштво, још ће и до зоре и дијела дана! Али, то није што је то дама. Прави је разлог што је ту песму прибележио неки *С(афеји) Р(еџепаић) Башаић* у Сарајеву. Бива, наш брат је Мухамеданац. А у њих је забрањено пити вино. Ето откуд у песми то силно пиво!

Г. Андрићу није било стало до естетског чувства. Та Лаза Костић је замерио и онаковој Змајевој песми и назвао је змајовском отресином. Шта би тек рекао за ову сарајевску отресину. Него да видимо који су *научни крииерији* одлучивали за ову песму. Змајева је девојка зато *делија* (о том се у обе песме ради!), јер пије, пева и убија дванаест Турака. Андрићева (или Башагићева) девојка је само зато делија што силно пиво пије, пије и пева – и више ништа. Уопће, цела песма није мотивисана[...] Доиста, да се вратимо на *научне крииерије* Андрићеве: доиста се савршенији примерак није могао наћи – како треба уметничку песму накарадити. А што је штампан и овај једини [текст Башагићев] који се нашао, то је за то јер је „требало спасити мотив” песме, који је, ваистину, „уникум међу свим досадашњим збиркама наше народне поезије.”

Изговор Андрићев да је уврстио муслиманску варијанту песме *Соко бира идје ће наћи мира*, коју му је из Сарајева послао С. Р. Башагић, да би „спасио мотив”, потпуна је бесмислица. Како у Хрватској, а још више у Босни Змајева песма се певала и била је добро позната у народу. О томе има података. У „Српско-далматинском магазину” за 1869, на стр.

116. објављен је један текст понарођене Змајеве песме *Делија девојка*; записивач је била девојка Љ(убица) Видаковић.³³ И један нотни запис ове песме хрватских мелографа објављен је на видном месту. Мислим на мелографски запис композитора и мелографа Антуна Добронића *Soko bira gdje će naći mira*, у издању „Pjesmarica”, за основне школе, Zagreb 1922, br. 117. Постоји и теренски запис мелографа Винка Жганеца: „Narodne porijekve Hrvatskog Zagorja”, Zagreb 1952, br. 343. Узрок потискивања Змајевог текста из Босне подметањем лажне муслиманске имитације С. Р. Башагића био је други. Чешки мелограф Л. Куба је ову Змајеву песму као народну записао нотама чак *чешири љуша* у местима: Невесиње, Столац, Вишеград, Бихаћ³⁴ и то је сметало Башагићу, па је зато направио своју противваријанту, која се није могла ни поредити са Змајевим текстом, како је то горе показао проф. М. Будисављевић. Намера Андрић-Башагићева да се лажни текст песме *Соко бира где ће наћи мира*, покрије „научним критеријима” спасавањем *јединој* народног (муслиманског!) мотива, побудила је књижевника М. Будисављевића да је разоткрије и јавности саопшти „уникум” њихове интелектуалне „отресине”.

Једна од најлепших Змајевих љубавних староградских песама јесте текст дирљиве и нежне серенаде (ноћне песме) Под прозором (Небо је тако ведро). Текст песме је објављен у новосадском књижевном часопису „Даница” (бр. 12) за 1860. годину, потом у свим познатијим песниковим збиркама песама. За популарност ове песме, која улази у круг најпознатијих српских староградских певаних песама, чија учестана певаност не јењава ни данас, дуго се није могло ништа сазнати. Њен текст био је прештампаван по разним лирама и песмарицама, почев још од 1887. године, када је изашла „Велика српска народна лира”, са 1.600 песама. Када се крајем XIX века, тачније 1899. појавио чланак проф. Јована Грчића Змајевине песме које се певају, саопштен је и први податак о певању ове песме: „Под прозором, пева се као што Кухач назива ‘грађанска’ мелодија, а компоновао ју је и Драгутин Блажек (1847–1903) за квартет”; саопштио: „Пера Коњовић, ђак”³⁵, доцније познати српски композитор, музиколог и академик. Даљим праћењем података дознаје се да су овај текст компоновала још четири композитора: Јосиф Маринковић (1851–1931), Алојзије Милчински (1847–1903) и Јован Прајз-Јаворски; последња двојица били су хоровође певачког друштва у Вуковару, први дуго, други повремено. На неким партитурама стоји име В. Карас, али то искључује хрватског композитора и сликара Вјекослава Караса (1821–1858), већ према годинама када је живео. Тешкоћу за утврђивање чија је грађанска мелодија ове песме представља и то што се партитуре композиција наведених композитора налазе у веома ретким музичким рукописима или се данас не могу уопште пронаћи. Али један изузетно редак мелографски запис староградске песме Небо је тако ведро, који је претеча свих оних записа српских и хрватских мелографа,

33 Видети: Т. Јовановић, *Библиографија народних умотворина у „Српско-далматинском маџазину”*, Књижевна историја, 45, 1979, стр. 186.

34 Л. Куба, *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*, sakupio god. 1893. za Zemaljski muzej u Sarajevu, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 1906, br. 62, 63, 70; 1909, br. 628.

35 Ј. Грчић, *Змајевине њесме које се њевају*, „Бранково коло”, 1899, 5, и даље током године.

наводимо овом приликом. Хрватски мелограф, пореклом Чех, Богумир Качеровски прешао је из Загреба у Сарајево, вероватно после окупације Босне и Херцеговине, када су се у тај град слегли многи аустријски и хрватски чиновници разних занимања, који су око 90-их година чинили целокупну администрацију поробљеног босанско-херцеговачког народа. Приликом службовања у Сарајеву мелограф Б. Качеровски је био особито значајан због својих неких уникатних и ретких мелографских записа и обрада певане поезије српских староградских песника. Тако је он записао и песму *Небо је тако ведро* и објавио је у реткој музикалији: В. Kačerovský, „Bosanske sevdalinke”, za klavir, za jedno grlo. Njemački tekst od Đure Vujhera [напоредни наслов на: немачком, француском, енглеском и српском, ћирилицом, ситније исписан са стране]. – Sarajevo, b. g., str. 21; 4-на. Под бр. 7 је „севдалинка” *Sigji mi draga*, ријечи: Ђуре Јакшића. Музичка збирка Б. Качеровског је салонско издање, уз пратњу клавира, с погрешном атрибуцијом песниковог имена; изашла је свакако пре анексије Босне и Херцеговине, односно пре 1908, негде почетком XX века (1906, 1907). Значајно је што је то прво досад познато објављено бележење и обрада ове Змајево староградске песме по ком се она и данас пева.³⁶

Змај је написао и познату староградску песму *Тихо ноћи, моје злато сјава*. Текст ове и данас радо певане песме потиче из Змајево збирке песама „Ђулићи” (= Руже), објављене 1864. године у Новом Саду; тамо је уведена као XXXIII ђулић чији први стих гласи: *Тијо ноћи, моје сунце сјава*. То Сунце била је његова љуба: Ружа Личанин-Јовановић. Академик и песник Младен Лесковац записао је да је „Змај почео писати своје ’Ђулиће’ можда средином 1861, а читава збирка била је вероватно написана одмах некако после рођења његова првенца, свакако пре октобра 1863.” Та књига поезије срећне љубави настала је непосредно после остварења једног идеалног брака, пуног полета, лепоте и хармоније, који се завршава ужасном трагедијом читаве породице. Од тих песама брачне среће остала је до данас као искра љубавног жара песма *Тијо ноћи*, најлепша и најдирљивија, заступљена у многим антологијама српског песништва. Остале су песникове речи, речи озвучене једном допадљивом грађанском мелодијом, за коју није познато ни када је, ни где је настала.³⁷ Први помен о овој Змајевој песми и њеном певању у Хрватској налазимо у допису *Књижевна њисма из Загреба*.³⁸ у којима стоји и следеће:

36 Мелоградски запис Змајево *Небо је тако ведро* од Б. Качеровског види у прилогу 4. Упореди и мелографске записе: 1. В. Берса, „Zbirka narodnih porievaka (iz Dalmacije)”, Zagreb 1944, br. 91; 2. Dragiša Dukić, „100 najpopularnijih starogradskih pjesama, romansi i šlagera”, Zagreb b. g., str. 82.

37 Постоје и композиције српских композитора ове Змајево песме. Компонovali су је: 1. Вацлав Хорејшек (1839–1874), „Гусле”, збирка српских песама за 4 мушка гласа, Праг 1874, бр. III. *Тијо ноћи*; композицију В. Хорејшека пренео је Славољуб Лжичар у своје издање „Албум српских песама. 100 српских народних песама”, за гласовир удесио, Беч 1881. 2. Даворин Јенко (1835–1914), *Тијо ноћи*, мушки хор и оркестар, рукопис; 3. Јосиф Це, *Смеса српски њесама*, за гласовир, пре 1878. (није виђено). 4. Постоји и композиција хрватског композитора Ивана Зајца, *Тићо ноћи*, за bariton i glasovir, op. 531, објављено у: „Hrvatske skladbe”, svezak drugi. По суду хрв. музиколошкиње К. Кос ова Зајчева складба поднела би „stroži tehničko–sadržajni kriterij valorizaci–je”. (К. Кос, *navedeni ogled*, str. 92, 94; separat).

38 „Јавор” (Нови Сад), 1884, стр. 722.

„Код Харамбашића (Аугуста, 1861–1911) треба да се малко зауставимо, јер је свакако интересантна појава у хрватској књижевности. Он је један од млађих, али најдаровитијих песника хрватских. Песме његове читају се лако, занимљиве су, имаду мисли. Харамбашићу је, како он сам каже, узор Змај Ј. Јовановић, ‘песник источне браће’. Гдегде се он исувише поводи за тим својим узором, те му се хоће кадгод да омакне и по која Змајева мисао или чак Змајеви стихови. У једном од прошлих бројева „Виле” (*Hrvatska vila*) има једна песма Харамбашићева која почиње овако: *Тихо ноћу/моје сунце сјава*, а тако исто почиње и позната песма из ’Ђулића’ Змајевих, која се данас (1884) већ свуда и е в а[...]

Дакле, у Загребу и другде по Хрватској, ако изуземо теренски мелографски запис Л. Кубе, који не показује никакве сличности ни с поменутих композицијама, ни с тзв. „грађанским усменим напевом”³⁹, дуго се чекало до првих мелографских записа ове песме. Њих има више у српским изворима, а иста усмена мелодија певала се и у Хрватској. Записао ју је и објавио Марио Кинел у издању „100 најpopularнијих starogradskih pjesama i romansi”, Zagreb b. g., str.104. Салонски мелограф М. Кинел ставио је ознаку да је стихове написао Змај Јован Јовановић и место одакле песма потиче: „Сријем”. Потписао је и три строфе текста. Да се макар мало заинтересовао за личност песникову он би знао да је Ј. Ј. Змај Бачванин, а не Сремац; а да је прелистао његове збирке песама, он би свој потписани, а искварени текст могао да исправи. Али, то се у овом случају није десило и његово „помно истраживање” само је шарена лажа.

Позната балада *Гусларева смрт* (На западу сунце пало), објављена у „Летопису Матице српске” за годину 1870/71; двоброј изашао 1872. године, на стр. 113. Потом ју је песник прештампао у зборнику „Певанија” (Нови Сад 1882). Песма је изузетно дугачка: има 33 строфе. Сиже је занимљив: силни турски феудалац Топал-паша, поседник је великог материјалног блага, ратничке славе, раскошног двора и харема с „пуно цура”, али му недостаје само једно: *јесма* која ће прославити његова ратничка дела и његово богатство. Завиди „проклетој раји” која има гусларе и својим песмама славе јунаштва и смрт њихових бранилаца, хајдука и ускока. Наређује зато да му доведу најбољег српског гуслара, старца Мирка, да својом песмом уз гусле прослави њега, силног Топал-пашу. Претходно је погубио његову децу, „сва четири сина”. Старац Мирко, слепи гуслар, доведен је пред пашу, који му наређује да пева о његовој моћи и величини, а заузврат пустиће му из тамнице његове синове. Обећава да ће му дати и „сребра, злата, небројена блага”. Старац Мирко подигне гусле дршћући, па их баци и разбије „о земљицу црну”. Пре него што ће издахнути, он изусту неколико увредљивих речи Топал-паши завршавајући их поентом: *али јусле, српске јусле, лајати не знаду!* Текст песме Гусларева смрт скренуо је на себе пажњу не само српских историчара књижевности, страних преводаца њеног дугачког текста већ и самог народа. Ови први испитивачи поезије великог песника установили су да је Змај за ову песму користио идеју мађарског

39 Старији нотни записи: 1. L. Kuba, *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 1908, br. 398 (Goražde); napev je uzet od dečije uspavanke; 2. Blagoslav (Blagoje) Bersa, „Narodne pjesme”. – Chansons nationales de Jugoslave, Beč b. g. (posle 1919), I. Iz Srbije, br. 6. Tijo noći.

песника Ј. Араџија „Велски барди”, коју је са мађарског препевао 1863. године, а његова потресна балада Гусларева смрт угледала је света у 113. књизи „Летописа” (Матице српске) 1872. године.⁴⁰ Песма се углавном краснословила (стари израз: рецитовала) на беседама и селима. Боравећи у Босни, француски путописац Албер Бордо (А. Bordeaux), чувши ову баладу и не знајући да ју је написао Ј. Ј. Змај, двапут је превео њен текст и први пут је објавио у путопису „La Bosnie populaires: paysage, mœurs, et coutumes, légendes, chants populaires, mines” (Paris 1904).⁴¹ Бележака и записа о популарности Змајеве песме Гусларева смрт у народу одиста је мало. Али, један податак говори у прилог томе да се та песма и певала, што показује један драгоцен мелографски запис. Одличан теренски мелограф–истраживач Владимир Стахуљак записао је досад у народу једини познати напев ове Змајеве песме. Тај нотни запис: Пало сунце са висине, сачуван је у рукопису В. Стахуљка Hrvatske narodne porijevke, plesovi i običaji iz Štivilice (Slavonija), sv. 1, br. 120. Рукопис сам прегледао у ЗИФ-у када сам боравио у Загребу и из њега овде објављујем тај уникатни мелографски запис (види прилог 5).

Змајев популарни препев *На крај шора* (На крај шора чађава механа) песме мађарског песника српског порекла Шандора Петефија (Petöfy, 1823–1849) *Falu vé gé n kurta kocsmá*, написана 1847, објављен је први пут у календару „Полаженик” (Нови Сад 1871) за преступну 1872. на стр. 22–23; препев има девет строфа. Популарност овог препева показује већи број мелографских записа, нарочито српских.⁴² У хрватској мелографији присутан је запис салонског мелографа Марија Кинела: *Na kraj sela čađava mehana*, „100 najpopularnijih starogradskih pjesama i romansi”, Zagreb b. g., str. 74–75, где доноси податке о песницима Ш. Петефију и Ј. Ј. Змају; наводи и 5 строфа певаног текста и одредницу: Vojvođanska. Као што се види: много се трудио да дâ те податке, које и мала деца знају. Записани напев само је копија истоветног напева неких српских салонских мелографа, рецимо Ђорђа Караклајића и других, иако је у прошлости песма имала више разноликих, па чак и различитих напева. Текст препева *На крај шора*, који је М. Кинел приложио, није у потпуности Змајев. Да је у песмама Змајевим нашао прави текст препева поменуте Петефијеве песме, могао би у свом певаном тексту да запази разлику и да тачно види које су строфе Змајеве, а које нису. А нису две, друга и трећа, које у оригиналу гласе овако:

*Из дирџије ујраво излазим
Чудноватије улице налазим,
Десна с левом њомешана сџрана –
Чуј, улице, њи си надерана!*

40 Ištvan Pot, „Stazama prijateljstva”, Budimpešta 1987, str. 103; Св. Матић, *Пећ бележака о Змају*”, Зборник МС за књижевност и језик, III, 1955, 190–191.

41 М. Šamić, *О првом преводу једне Змајеве песме на француски*, „Живот” (Sarajevo), 22/23, 1954, str. 528–583.

42 Најстарији мелографски запис објавио је Чех Л. Куба, *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*, sakupio 1893, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo), 1906, br. 55 (Nevesinje), br. 56 (Čajniče). Српске нотне записе не објављујем због ограниченог простора.

*Гле, месец и он се искривио
На једно је око зачкиљиво,
А друго је сасвим закљојиво –
Срам ја било и он се ойиво!*

Ове две строфе и још две, које не наводим, написао је ранопреминули књижевник и бoем **Лаза Нанчић** (1854–1887) и објавио их 1880. године у својој причи „Бекрије”. И кад год се Змајев препев запева у веселим друштвима, онда не изостају и ове две строфе Л. Нанчића. Толико о староградској песми Ј. Ј. Змаја мада о њој има података и за посебан оглед.

Најзад, о песми Јована Јовановића Змаја *Цвећ и облак* (Сунце, жега, омара је љута) има података да се задржала певајући се у народу, о чему постоје мелографске белешке и хрватских мелографа. Теренски мелограф др Јосип Андрић двапут је записао напев ове Змајеве песме. Оба записа се налазе у рукопису *Pjesme Ваћких Ђокаса (Hrvata)*: 1. *Cvitak tali*, у Сомбору 1953; певала Марија Матарих, р. 1933, студентика, 2. *Sunce, žega, zaraga je ljuta*, 1956; певао Амброзије Ивковић–”Бозо”, р. 1906, сељак из Таванкута. Андрићев обиман рукопис налази се у ZIF-у, у Загребу, а оба мелографска записа народних напева ове песме Ј. Ј. Змаја постоје у препису у мојој архиви. Треба додати да су српски мелографи записали ову староградску песму Ј. Ј. Змаја у већем броју записа, а у летњим данима чује се она и с радија, где су је снимили стари певачи (Нада Мамула, Александар Дејановић). Текст Змајеве песме *Сунце, жеја, омара је љуџа* први пут је објављен у календару „Панчевац” за 1877. годину, стр. 28, а касније је прештампан и у другом издању „Певаније”. Испод наслова песме стоји кратка белешка у заградама: „(прва половина по францеском)”. То је управо певани део текста песме у коме се на алегоријски начин обрађује тема: о цвету ког пржи јако сунце и који скапава на великој врућини очекујући облак с обилном кишом да му „пороси груди”; али облак се изговара, одлази на другу страну, а цвет се осуши. Други део песме је наравоученије алегоријски испеваног текста и он гласи овако:

*Тако бива и кукавној раји,
Док још живе њени уздисаји!
Помоћ љуџа, има других љуџа:
Реч’ма џеши, а делима џреши.
Брза џомоћ џаџнику се краџи,
Цвећ нек чека док се облак враџи!
Мелем живом ране вида љуџе,
Залуд сузе на џробу џросуџе!*

Певани део песме с песниковом напоменом „по францеском” одиста је препев једне француске песме. Постоји један занимљив књижевно-историјски оглед из ког сазнајемо да је ова Змајева песма, у ствари, само препев песме француског песника и баснописца Пјера Лашамбодија (*Lachambeaudie*, 1806–1872).⁴³ Не зна се како се Змај заинтересовао за Лашамбодијев оригинал, али је сличну малу поетску слику затекао и у

43 Ј. Миловић, *Једна џјесма Пјера Лашамбодија у Змајевој џреради*, „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор”, (Београд), XX, 3 / 4, 1954, 301–303.

једној Петефијевој песми, у строфи: „*лейња жеја цвейт умори/мада ј кол'ки див –/Истйом йаде росна киша/цвейт је ойейт жив*” (Змајев препев).

(8) У мелографским записима Ф. Кс. Кухача описао сам личност **Стевана Бошковића** (1833–1871), природног бачванског песника из народа, који је издао популарну песмарицу *Бачванске йесме*, у којој је било песама које је и он испевао. Поменуо сам тада само записе двеју Бошковићевих песама које је Кухач записао наводећи потпуне текстове према песниковој збирци бачванских песама *Бачванске йесме*. Али, када је у издању из 1879. године песник звездицом означио које је песме лично певао и чак им је дао напеве, Кухач није имао у рукама то издање. А тада је записао на терену још неколико таквих понарођених Бошковићевих песама означивши текстове с „из моје збирке текстова”.⁴⁴ Али, поред Кухача и други су у Славонији бележили Бошковићеве популарне песме као народне, што се види из мелографских записа мањих хрватских мелографа. Тако су Бошковићеву девојачку песму *Ала мени сад йролази време* записала, поред Л. Куде⁴⁵, још двојица хрватских теренска мелографа. Први, Владимир Стахуљак, у својој рукописној бележници *Narodne porijekve iz Štvice (Slavonija)*, sv. II, br. 379; певачица је цео текст певала икавицом. Други теренски мелограф, Славко Јанковић, записао је само почетни дистих песме (svatovac „pismica”), певале су у екавици четири „сељачке дјевојке”, у рукописној бележници: *Narodne pjesme iz Nijemaca u Slavoniji*, бр. 54; први запис је из 1950, а други из 1954. године. Оба рукописа налазе се у ZIF-у. Неке Бошковићеве бачванске записали су и српски мелографи.

(9) Један од значајнијих српских песника романтичара био је и **Јован Драгашевић** (1863–1915), који се прочуо својом песмом *Јека од йусала* (Од онога дана чемернога), написаном 1859. године, у десетерцу, врло популарном и радо певаном уз гусле. Али, осим ове песме, била је позната и његова дужа балада *Була* (Тамо доле граду Цариграду), први пут објављена у часопису „Даница” бр. 2 1861. године. Касније је прештампана и у песниковој збирци песама. Сиже баладе *Була* опева источњачки мотив: Зелида, лепа була султанова, чека у врту свог љубавника Грка Филиса, који се појављује у ноћи и они целу ноћ до зоре проводе у љубавном заносу. Али, пред саму зору пронађе их загрљене у врту султан и нареди да се посеку. Од целе баладе, певало се само прегршт почетних стихова. У нотним записима приметна је само једна измена, по којој, уместо Грка Филиса, пева се – Српче. И ова Драгашевићева песма певала се по неким усменим гусларским напевима, нарочито у Србији и Црној Гори.⁴⁶ У хрватској мелографској

44 Тако је Ф. Кс. Кухач записао и следеће бачванске песме С. Бошковића, с нешто измењеним текстовима: *Oj diko dikice* (iz Bačke), u: „Južno-slovenske narodne porijekve”, Zagreb 1878, br. 155; *Tuga*, (iz Slavonije), *navedeni zbornik* F. Ks. Kuhača, Zagreb 1879, knj. II, br. 795; *Marim za te* (Iz slavonske voj. krajine), *navedeni zbornik* F. Ks. Kuhača, Zagreb 1879, br. 756.

45 L. Kuba, „Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine”, sakupio god. 1893 za Zemaljski muzej u Sarajevu, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 1907, br. 208 (Bihać); препис тог мелографског записа начинио је Исидор Бајић, *Зайиси народних йесама* (I – XX), бр. 1022 (пре 1915), рукопис Музиколошког института у Београду.

46 Постоје мелографски записи: 1. L. Kuba, *Slovanstvo ve svych zpěvech. Pí sně jihoslovanské*, V. Srbske, Praha 1923, br. 32 (Pírot); 2. Lionel Buden, „With the Serb's 1916–1918”, № 339,

рукописној грађи постоји један нотни запис Драгашевићеве песме *Тамо доље їраду Цариїраду*, који је начинио мелограф Лука Лукић (1876–1956), рукопис носи наслов „Pjesmarica”, уредио је Сл. Јанковић; нотни запис песме бр. 12, налази се у ZIF-у, у Загребу. Кубин нотни запис песме *Тамо доље їраду Цариїраду* користио је и познати хрватски композитор Јосип Штолцер–Славенски у једној од својих композиција.

(10) У бележницама хрватских мелографа могу се наћи и неки врло ретки напеви песама мање познатих српских песника, на чије је поетске текстове не само у Хрватској него и у Србији већ давно заборављено. Један од тих песника је и **Светолик Лазаревић** (1837–1897) и његова балада *Српкиња*, објављена први пут 1862. године у новосадском књижевном часопису „Јавор” (бр. 17, стр. 129–130), а потом и у песничкој збирци *Сїоменак II* (Нови Сад 1865). Та тужна песма описује боловање грудоболне девојке Вукосаве и њене последње тренутке пред смрт, када је у једном болесничком виђењу, док је крв липтала по постељи, видела свог омиљеног јунака Милоша Обилића, који јој се јавио као њен заручник и одвео је у свет вечности. Много је девојака боловало од тада неизлечиве болести туберкулозе и песник је у песму уткао један болан пример свакидашњице свога доба. Текст ове иначе дуже баладе врло радо је читан, па су неки стихови, захваљујући и грађанским песмарицама, где је песма прештампана без песниковог имена, почели и да се певају. Неколико скраћених српских народних верзија текста може се видети и у посебном огледу о овој песми.⁴⁷ Један мелографски запис ове песме налази се и у рукописној бележници др Јосипа Андрића: „Narodne pjesme bačkih Šokaca” (Hrvata), br. 252 *Od topole, do topole/Vukosava, zlato moje*. Има 18 стихова, а певачица Евица Иштоков, р. Миок (1918), сељанка из Вајске у Бачкој, певала је мелографу 1949. године. Напев је врло прост, тужбалички, запис је добар. Чува се у Загребу у ZIF-у.

(11) Поједине староградске песме имају своје позоришно порекло јер су се прво певале на позорници у неком позоришном делу. Отпевана с позорнице, та песма је прешла у позоришну публику, а потом ју је певао цео град, па је пролазећи кроз варошице, мање и веће градове она прихваћена и певана свуда где би се задесио ко би ту песму волео, запевао и у њој нашао врхунце својих расположења. Једна од тих позоришних песама била је *О како се лако диже у шумици врела їруд*, која се певала у позоришном комаду Фердинанда Рајмунда „Распикућа”. Дело, па и саму песму, превео је рано преминули српски песник **Милутин И. Стојановић** (1840–1871), врло плодан преводилац позоришних комада. Позоришна премијера била је у Народном позоришту у Београду 28. августа 1871. Исте године преминуо је и преводилац „Распикуће”. Песма је остала да се пева ван позоришне игре у три чина Ф. Рајмунда. Једини нотни запис оставио је мелограф Богомир Качеровски⁴⁸, а прештампан

rukopis Muzikološkog instituta; 3. Миодраг Васиљевић, „Народне мелодије Црне Горе”, Београд 1965, бр. 144; 4. Mustafa A. Mulalić, „Jugoslovenska mekamska narodna pjesma i svirka”, br. 890 (Srbija), rukopis Gradskog arhiva u Sarajevu.

47 Видети: Ђ. Перић, *Балада „Српкиња” Светолика Лазаревића у српском фолклору*, „Даница” српски народни илустровани календар за 2011. годину, (Вукова Задужбина), Београд 2010, стр. 285–295.

48 В. Kačerovski, *U kolo! Bosanske narodne pjesme*, Sarajevo b. g., br. 11

је и у огледу Ђ. Перића *Позоришне њесме у записима српских мелографа XIX века*.⁴⁹

(12) Хрватски теренски мелографи су у својим мелографским записима оставили већи број староградских песама српског песника **Мите – Димитрија Поповића** (1841–1888), које су ушле у народ певајући се, иако о његовом ауторству никад ништа нису записали. Певана поезија овог заборављеног песника није била ни прикупљена, ни систематизована, ни приказана јавности све до једног огледа који је први пут идентификовао и ауторизовао његове староградске песме у народу⁵⁰, а посебно одвојио и његове соло-песме које су компоновали разни српски композитори.⁵¹ У хрватској мелографској литератури нотно су записане следеће песме Мите Поповића, већином записи теренских мелографа: [1] *У јору* (Зора млада на истоку плави), објављена у књижевном часопису „Даница” (Нови Сад, бр. 17, 1862, стр. 269)⁵²; [2] *Лепа Мара* (Баш је лепа кад се зора буди), објављена у „Српским илустрованим новинама” (бр. 3, 1881, стр. 43–44)⁵³; [3] *Направићу* (Направићу шајку), у часопису „Јавор” (бр. 11, 1881, стр. 321–322)⁵⁴; [4] *Балада* (Намести ми кревет, жено моја драга), препев песме мађарског песника П. Ђулаија, објављен у „Јавору” (бр. 6, 1883, стр. 161–164)⁵⁵; [5] *Косачица* (По ливади пала киша росуља), такође објављена у „Јавору” (бр. 9, 1883, стр. 257–258)⁵⁶; и [6] *Три девојке* (Три девојке под багремом седе), исто у „Јавору” (бр. 5, 1885, стр. 129–130).⁵⁷ Већину хрватских мелографских записа Митиних песама у рукопису преписао сам у целости, и текст и напев.

(13) У хрватској мелографској литератури могу се наћи и записи староградске поезије српских песника који тамо никако не спадају. Тако је салонски мелограф Драгиша Дукић у свом издању објавио песму *Черјо*

49 Зборник радова „Српска музичка сцена”, Београд 1995, стр. 148.

50 Видети оглед Ђ. Перића, *Поуларне њесме Миће Поповића (или: о певаној њезији најклеије њесника српској романџизма)*, „Домети” (Сомбор), бр. 24, 1981, стр. 87–99

51 Исти: *Јован Пачу у Сомбору*, „Домети” (Сомбор), бр. 31, 1982, стр. 105–116.

52 Одломак из ове Митине песме *Рјевajte ми птице и славуљи*, записао двогласно „љекарнички помоћник Милорад Мартиновић” од певачица Марице и Пепице Супан родом из Вировитице, 2. VIII 1899. године. С другим записима послао их Ф. Кухачу за VI том његових зборника; запис је остао у рукопису, у ZIF-у. В. пример бр. 6.

53 Одломке из ове дугачке баладе записали су, поред српских, и хрватски мелографи: 1. В. Каћеровски, *У коло!*, Сарајево б. г. бр. 14; 2. Ј. Андрић, *Народне пјесме баћких њокаса (Hrvata)*, рукопис (1948), у ZIF-у; 3. В. Стахуљак, *Народне попијевке из Штивице (Slavonija)*, св. I, бр. 145, рукопис (1950) у ZIF-у; 4. Јерко Бежић, *Raznolik glazbeni svijet šire okolice Donje Stubice*, „Narodna umjetnost” (Zagreb), бр. 10, 1973, бр. 36; 5. исти, *Glazbeni svijet Bračana u predaji prve polovice 20. stoljeća*, „Narodna umjetnost”, бр. 11/12, 1975, бр. 3; 6. Д. Дукић, *100 najpopularnijih starogradskih pjesama, romansi i šlagera*, Zagreb б. г., стр. 125.

54 В. Стахуљак, *Народне попијевке из Штивице (Slavonija)*, св. I, бр. 63, рукопис (1949), у ZIF-у.

55 Одломак песме *Синоћ кад сам пош’о у лов на јелене*, записао Ј. Андрић, *Попијевке баћких њокаса (Hrvata)*, св. I, бр. 162, св. II, бр. 266, рукопис у ZIF-у.

56 1. Ј. Андрић, *Народне пјесме Пожешке долине*, I dio (1948), бр. 134, рукопис у ZIF-у; 2. С. Јанковић, *Народне пјесме из Нијемаса*, (1954), текст икавски, бр. 47; рукопис у ZIF-у; 2. Ј. Андрић, 3. Ј. Нјикош, *Kad zapiva pusta Slavonija*, Osijek 1954, стр. 25 (Beravci).

57 Мелографски запис др Јосипа Андрића, *Попијевке баћких њокаса (Hrvata)*, св. V, бр. 56, икавица, рукопис у ZIF-у

моја, черџице за коју није знао ни ко је њен песник.⁵⁸ Песму је написао познати српски књижевник **Милорад Поповић Шапчанин** (1841–1895) године 1866, а компоновао је капелник Народног позоришта у Београду Даворин Јенко. Према томе, ово би била композиција, компонована соло-песма, а не староградска песма. Композитор и академик Д. Јенко издао је ову песму после смрти песникове у издању: „8 српских песама”, за један глас с пратњом гласовира, трошком Српске краљ. Академије, Lith. v. Engelmann & Mühlberg, Leipzig [1899], стр. 3. *Циџанска*. За неколико година песма је постала толико популарна да је било више анонимних издања које бележи српска музичка библиографија⁵⁹, а била су и два хрватска издања осјечког музичара Ђуре Луца (Lutz) године 1906.⁶⁰ Тако је једна композиција Д. Јенка постала непрестаним свирањем и певањем „староградска”, удаливши се веома брзо од свог аутентичног извора.

(14) У историји српске романтичарске поезије, у периоду романтизма, објављивали су песме бројни мали, мањи, средњи, већи и велики песници. Данас су многи од њих заборављени и сетимо их се само када о њима откријемо неки значајнији податак. На пример, да имају неку од својих песама која им је остала певајући се у грађанском друштву или је задржана у сећању народних певача. Такав је случај и са заборављеним песником **Ђорђе Бугарским** (1841–1892) и његовом песмом *Рањеник* (Над сандуком мојим), објављеном у часопису „Јавор” 1862. године у бр. 19, на стр. 150. Песник је био тада студент права у Пешти и потписао га се псеудонимом „Милољуб”. Једини напев песме записао је мелограф Б. Качеровски и објавио га је у фолклорној збирци „У коло”, Сарајево Б. г., бр. 18. Текст песме претрпео је знатне измене, али се може препознати песников оригиналан текст. У песми је главна разлика у томе што мајка дочекује мртвог сина, који је погинуо за слободу, па узима учешћа у његовој сахрани. У запису Качеровског уместо мајке, то је песникова драга, која га је живог испратила у бој, а мртвог дочекала и једина присуствује његовој сахрани. Тај једини нотни запис Б. Качеровског видети у [примеру 7](#).

(15) Настављајући с истраживањима популарних песама малих и заборављених романтичарских песника, поменућу овде још једно име младог студента права, који је у раној младости написао неколико песама и занимљивих прозних текстова, а потом је нестало из света књижевности. И овде се једна његова песма толико понародила да су је записали многи српски мелографи као потпуно народну песму, без икаквога помена или знања о њеном аутору. Тај песник је **Коста Петровић** (1843–1905?), родом из Шапца, земљак и друг Стојана Новаковића. Као млад студент сарађивао је у алманаху великошколаца „Лицејка” (I, 1862 и II, 1864). У првом годишту „Лицејке” (1862) објавио је текст песме *Бистра вода* (Бистра вода, хлађани студенче), који је добио усмени напев и певао

58 D. Dukić, *100 najpopularnijih starogradskih pjesama, romansi i šlagera*, Zagreb b. g., str. 20.

59 Мелографски записи у српској литератури: 1. аноним, *Черџо моја черџице*, песма Милорада Поповића Шапчанина, удешена за гласовир, друго издање, издање српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића, Нови Сад–Wien, Б. г., стр. 2–5; 4–на; 2. Пера Ж. Илић, *Лисџићи српских мелодија за шамдуре*, Београд 1902, св. 4: *Черџо моја, Херцејовачко коло, Тихо ноћи*; 3. аноним, *Српске њесме*, за гласовир, издање С. Јовановића, Београд б. г., бр. 2.

60 Đuro Lutz, *100 južno-slavenskih narodnih pjesama*, за violinu, Osijek 1906, br. 51; isti, *Južno-slavenske narodne pesme*, за glasovir, Osijek 1906, br. 10.

се у Београду по свим правилима народне песме. Песма је имала већи број мелографских записа српских мелографа, али се пренела и на просторе Славоније и Босне, где су је записали и хрватски мелографи. Поред мелографског записа Шандора Босиљевца, занимљив је и запис и аранжман композитора Бориса Папандопула, једног од познатијих хрватских композитора.⁶¹

(16) Када сам у овој публикацији писао о анонимној грађанској песми *Зора зори, роса њага*, коју сам приписао драмском писцу **Кости Трифковићу** (1843–1875), навео сам и мелографске записе хрватских мелографа Ф. Кухача и В. Клаића. Том приликом, захваљујући још неким мелографским записима, трасирао сам дуг период времена њеног певања: 1859–1964. Мислио сам да је белешка о тој песми завршена. У нашем времену појавио се необјављени рукопис познатог познаваоца народне књижевности В. Јовановића Марамбоа „Зборник (антологија) лажне народне поезије”, у ком се наводе незапажени подаци и о овој песми.⁶² Марамбо је исписао неколико штампаних хрватских песмарица у којима је текст ове песме објављен као хрватска народна песма: 1. „Hrvatska pjesmarica”, uredio Đuro Stj. Deželić, Zagreb 1865, (и више других издања, последње 1918), 2. „Narodna pjesmarica Matice Dalmatinske”, 1. izd. Zadar 1865, str. 176; 2. izd. 1879 (Mih. Pavlinović), br. 88, 88a; 3. izd. Zadar 1887. (ured. Nikola Šimić) и 3. P. Grgec, „Hrvatske narodne pjesme”, Zagreb (NDH) 1943, str. XXV. У последњем издању Грегц се осврнуо и на текст ове песме, коју је, каже, „чуо у Bosni”, али сматра је хрватском песмом. О врсти тих песама писао је и следеће:

„Osim čisto narodnih pjesama, piše on, koje su spjevali ratari, pastiri, guslari, pjevači i prosjaci bez ikakvih škola, postoje i tako zvane *gradske* ili *varoške pjesme*. One potječu od ljudi koji nisu ni umjetnički pjesnici, ni narodni pjevači, nego stoje između jednih i drugih. Od njih potječe priličan broj pobožnih, rodoljubnih, vojničkih i drugih pjesama, koje kolaju narodom. Kod Niemaca, Talijana, Francuza i drugih zapadnoevropskih naroda ubrajaju se jednostavno u narodne pjesme”⁶³

Наводећи примере градских песама „у којима се очитују и умјетнички утјесaji”, он помиње „обће познату” *По њрадини мјесечина сија мека, Мајла њала, дисер роса њокајала јорјован, Јунак њушом њушјује, Коса ми је дујачка, ња њусија, Зора руди, мајка кћерку буди, У ранама на дојишију лежи рањеник*. У свему, још шест популарних песама српских староградских песника: Владимира Димитријевића, Милорада Петровића Сељанчице, Љубомира Ненадовића, Мите Поповића, Јована Јовановића Змаја и Ђуре Јанковића. Усташки професор књижевности ни за једну није знао име песника, а чуо их је свугде да се певају, па и он сам је знао њихове мелодије, као и напев песме *Зора зори, роса њага*. Али, није ме само белешка В. Ј. Марамбоа побудила да поново допуњавам податке о овој песми у хрватским песмарицама. И хрватски мелографи, које раније

61 Мелографски записи: 1. Š. Bosiljevac, „Album bosansko–hercegovačkih pjesama”, Zagreb b. g., br. 3; 2. В. Papandopulo, „Grlica”, revijalna zbirka omladinske muzike, Zagreb 1933–1935, str. 128.

62 В. Ј. Марамбо, *наведена студија*, приредио академик М. Пантић, стр. 428.

63 П. Грегц, *наведено дело*, предговор, стр. XXV, XXVI, LI, LIII, LV, 139.

нисам поменуо, записали су напеве ове песме у изворима до којих сам дошао каснијим трагањем, па и њих успутно бележим.⁶⁴

(17) Београдски салонски мелограф, аранжер и диригент Ђорђе Караклајић објавио је серију нотних записа с насловом „Stare gradske pesme i romanse” (Кнјажевац, „Nota” 1976). У свешчици 6-ој под бр. 10 објављена је и староградска песма *Вече тихо* (Вече тихо, све је мирно...) без обавештења о песнику ове песме. Ђ. Караклајић већином није потписивао не само текстовне изворе него и одакле је преузимао мелодије песама или од ког певача их је чуо и записао. Његове свешчице тако остављају утисак радне свеске једног аматера који некритички издаје како песме српских песника, тако и романсе. Осим Караклајићевог записа, постоји и један много ранији, хрватски извор, пре Првог светског рата, ког је и данас у Београду тешко пронаћи. То је збирка мелографских записа Богомира Качеровског „U kolo!” (Bosanske narodne pjesme), za glas i klavir, Sarajevo b. g., br. 51. *Noć je tiha, sve je mirno*. И тај запис песме не доноси ниједан податак о песнику и о мелодији. Песник ове песме потписао се на партитури, поред напева, па се тако могло сазнати за његово име, док трагања за текстом песме, као и за тиме где и кад је објављена нису дала резултате. Песник ове у прошлости радо певане песме је **Светозар Димитријевић** (1845–1918), који је као доктор права живео у Темишвару; у младости бавио се и музиком наступајући на беседама. Његова песма *Вече тихо*, с партитуром за мешовити хор, чувала се у архиви српског грађанског певачког друштва у Сомбору, и у архиви Занатлијског српског црквеног певачког друштва у Земуну, рукопис бр. 24. О тим рукописима не зна се поуздано да ли су сачувани до данас.

(18) Кратко би требало допунити и песму *По Бујарској крв се лије*, аутора **Милоша Грабовачког** (1845–1930), о којој је писано у овом зборнику, у огледима о Ф. Кс. Кухачу и В. Берси. Песма је испевана поводом битке Руса и Турака на Плевни. У песмарици М. Грабовачког „Песме и народни припеви из данашњег доба”, Земун 1878, најпре су објављене три епске осмерачке песме у римованим дистисима: 1. *Из усџанка херцеџовачкој и досанској 1875*. (Од Балкана зора свиће), 2. *Из војевања Србије и Црне Горе 1876*. (Милан с војском полази, на границу одлази) и 3. *Из војевања Русије, Црне Горе и Србије* (По Бугарској крв се лије око Плевне и Софије). Све три песме приредио је и издао земунски штампар Милош Грабовачки.⁶⁵ Све три песме опевале су дојеве против Турака за повраћај

64 Мелографски записи: 1. Ludvik Kuba, „Slovanstvo ve svých zpěvech, Dil V. Charvatské, Praha 1892, br. 15; 2. Branimir Sakač i Josip Stojanović, „Bosanske i dalmatinske narodne pjesme”, Zagreb 1952, treće izdanje, str. 8–9; 3. Stjepan Stjepanov, „Narodne pjesme Donje Letine”, (zapisi iz 1954/55), Narodna umjetnost, 3, 1964–65, br. 87.

65 После изласка ове песмарице потражња за тим песмама била је огромна. М. Грабовачки је почео да издаје и умножава нова издања поменутих песама допуњајући их и с многим другим испеваним текстовима које није потписао, па се мисли да су друге песме анонимно испевали и други српски песници. Тираж је био необично висок: године 1878. прво издање у хиљаду, друго у две хиљаде примерака; треће у три, четврто и пето у пет хиљада; године 1880. шесто издање у хиљаду, као и седмо; године 1882. осмо и девето у по хиљаду примерака, и латиницом. Посебно издање ове песмарице из 1882. године, с уводном песмом: *Поздрав на дан пролашења Србије краљевином*, 22. фебруара 1882. године, од Србина – Милоша Грабовачког (Са Авале кличе вила/Србија је, Мајка мила/Свију Срба отаџбина/сад постала Краљевина); тираж је био четрдесет хиљада примерака.

хришћанских територија које су Турци у својим освајачким походима вековима држали. Природно је стога што су све три ратне песме добиле и усмене напеве који су песме популарисали у свим друштвеним слојевима. Ипак, најдуже у сећању народа остала је трећа песма *По Бугарској крв се лије*, чије напеве су записали у Хрватској Кухач и Берса. И један и други напев објављени су после смрти оба мелографа, када је та песма, као и њен писац и издавач, у потпуности заборављена. Осим поменутих мелографа, песму је записао нотни и чешки мелограф Лудвик Куба, и то двапут у Хрватској: у Жумберку и у Ловинцу, вероватно од српских певача.⁶⁶

(19) Године 1906. заборављени хрватски мелограф Ђуро Луц (Lutz), пореклом Мађар, објавио је у Осијеку зборник мелографских записа „100 јужно-славенских народни’ песама”, у ком је нотни записао за глас и виолину многе српске староградске песме. Под бр. 9 у том иначе врло ретком зборнику Луц је објавио и песму *Што је ружа шако бледа* о којој није дао ниједан податак, и то како у погледу текста, тако и напева.⁶⁷ Певани текст те песме могао се пронаћи и у неким српским штампаним песмарицама и лирама, на пример у „Великој илустрованој српској лири”, с 2.000 песама, Нови Сад [1903]. Истраживањем текста дошло се до решења: текст песме је препев једне љубавне песме из „Лирског интермеца” познатог немачког песника Хајнриха Хајнеа. Било је више прпева песме *Што је ружа шако бледа?*, али је само један одговарао, певајући се, напеву. Тај прпев је и објављен с потписом, па тако нема недоумице око тога ко га је прпевао. Песму је с немачког прпевао млади, рано преминули студент права **Ђорђе Ј. Славнић** (1847–1882), о коме је остало врло мало података. Текст прпева *Што је ружа шако бледа* објављен је у часопису „Даница” (26, 1867, стр. 616). Песник је рано преминуо, а песма је остала да се пева у грађанском друштву. Мелографских записа је мало. Песму је, осим Ђ. Луца, записао и мелограф и композитор Владимир Ђорђевић; објављена је у његовој музичкој књизи „Народна певанка”, Београд 1926. И у Новом Саду тај прпев је радо певан; записао га је свештеник и мелограф Алимпије Поповић у својој обимној рукописној „Песмарици”, која се чува у Војвођанском музеју у Новом Саду. Постоје још два доказа о њеној популарности: први, који нам говори да је песма као народна записана у Барањи⁶⁸; други доказ сасвим је другачији: у новосадском листу „Браник” за 1901. описан је догађај одвођења неког убице Рајка Марића на вешала уз опаску: „поведоше га уз пратњу свештеника к вешалима, а он поче највишим и снажним тенором певати песму: *‘Зашто ружа шако вене, ој чобане, ој!/кажи злато срцу моме, ој чобане, ој?’*” И најзад, нисам проверавао, али сам помислио читајући податак из биографије комедиографа Косте Трифковића, који се оженио госпођицом *Јелисаветом Славнић* из Новог

66 Видети: Ludvík Kuba, „Cesty za slovanskou písni (1885–1929), V Praze 1935, svazek druhý, slovanský jih, IV, poglavlje, Charvátsko a Slavonie, br. 95 i 164.

67 Ђуро Lutz, „100 južno-slavenkih narodnih popievaka (hrvatskih, srpskih i bosanskih)”, za gusle udesio Đ. L. (напоредни наслов ћирилицом, на српском и латиницом на француском језику). – Osiijek, < Naklada Knjižare R. Bačića >, Tiskom Jos. Eberle & Co. u Beču, 1906, str. 5–33.

68 Види: Јован Пандуровић, *Српске народне женске ијесме* (како их у Барању прости народ пјева), Луча (Цетиње), 1897, стр. 215, бр. III.

Сада, да је можда по овом Ђорђу – Ђурици Славнићу, ради спомена, дао свом детету име Ђурица. Тај Ђура је поживео у личности угледног и поштованог др Ђуре Трифковића.

(20) Сомборску песникињу, учитељицу **Софију Стефановић** (1851–1895), удату за свог колегу Владимира Луцића (применивши после удаје за њега псеудоним: *Владимира*), већ сам наводио. Помињао сам је у овом зборнику двапут: у огледима о Ф. Кс. Кухачу и о В. Берси, који су у својим мелографским записима оставили сведочанство о популарности њене и данас познате староградске песме *Жалим ти момче што љубиш мене*, написане и објављене 1868. године. И Ф. Кухач, као и В. Берна су теренски мелографи и њену песму без икаквих ближих података записали су као „певаницу” коју су чули у народу из вароши или села. Иако је тиме све речено, ипак нисам хтео да пропустим, а да не саопштим још *шест* мелографских записа ове песме из бележница, како теренских, тако и салонских хрватских мелографа, од којих је један поред свог нотног записа написао да је та песма „хрватска”.⁶⁹

(21) У ушореним селима и малим варошицама Славоније, где су живели и Срби заједно с другим нацијама, певало се без нота много песама. Тако су хрватски мелографи, поред многих српских песама, записали нотама и народну песму *Кад сам била* (Кад сам била девојана од седамнајст лета). Текст песме је написан као исповест младе удате жене која кроз песму описује своје девојаштво и рану удају. Као девојачка лирска песма прихваћена је и певана без разлике на националност. Песма је писана у катрену с римама, што је одавало да је написана, а не усмено испевана. Оригинал текста ове песме пронађен је на страницама новосадског књижевног часописа „Јавор” (бр. 9 1874) с потписом песникиње: **Катица Максимовић**, из Омољице.⁷⁰ Осим српских мелографа, песму су записала и два хрватска мелографа: 1. Јосип Андрић, „*Поријевке баčkih Šokaca (Hrvata), sv. II, br. 227; zapis je iz 1949; pevačica Eva Ištakov, seljanka iz sela Vajske u Ваčkoj. Рукопис у ЗИФ-у у Загребу, објавио га Ђ. Перић у наведеном часопису „Венац”; 2. Славко Јанковић, „33 парјева из Пloка (Slavonija), rukopis iz 1951, u ZIF-u, u Zagrebu.*

(22) На крају овог огледа о српским песницима и хрватским мелографима описаћу још један занимљив пример како је српска родољубива песма једног талентованог, а заборављеног српског песника постала усташка химна. О томе читамо у већ навођеној књизи П. Грегца „*Hrvatske narodne pjesme*” (Zagreb 1943) издатој у „*Nezavisnoj državi Hrvatskoj*” на стр. LI–LII:

69 Додатни мелографски записи: 1. Franjo Vilhar–Kalski, „160 narodnih porijevaka”, sv. II, br. 100, rukopis u ZIF-u; 2. Antun Dobronić, „Dalmatinske pesme” (1948), rukopis Muzikološkog instituta u Beogradu (објављен у огледу Ђ. Перића, *Наше њесникиње и њевана њоезије*, Софија Стефановић-Луцић, Венац (Г. Милановац), 4, 1979, стр. 36–37); 3. Julije Njikoš, „Naše stare popularne i varoške pjesme”. Osijek 1971, I svezak, za glas i tamburaški orkestar (citirano po studiji Miroslave Hadžihusejnović–Valašek, *Starogradska pjesma u Slavoniji*, zbornik „Hrvatska glazba u XX stoljeću” (Matica hrvatska), Zagreb MMIX, str. 346); 4. Jerko Bezić, *Raznolik glazbeni svijet šire okolice Donje Stubice*, „Narodna umjetnost”, 10, 1973, br. 38; 5. Mario Kinel, „100 najpopularnijih starogradskih pjesama i romansi”, Zagreb b. g., str. 133 (Hrvatska); 6. Dragiša Dukić, „100 najpopularnijih starogradskih pjesama, romansi i šlagera”, Zagreb b. g., str. 157.

70 Видети оглед Ђ. Перића, *Наше њесникиње и њевана њоезија*. „Кад сам била”, Венац, бр. 9, 1979, стр. 34–35.

„Među bosanskim Hrvatima bila je raširena pjesma kojoj prva četiri stiha glase:

’U ranama na bojištu leži ranjenik,
Ne plaši ga grom pušaka ni topova rik.
Puška puca, sablja sieva, barut miriše,
A ranjenik na bojištu tužno izdiše.’

Prema toj narodnoj pjesmi spjevao je Poglavnik dr Ante Pavelić u kolovozu g. 1932. u talijanskom gradu Breši rieči ustaške himne. Motiv narodne pjesme prepjevan je u ove kitice:

Puška puca, a top riče, Grmi kao grom: Sad ustaša bojak bije Za hrvatski dom.	I	Ne plaši ga grom pušaka Ni topova jek, Dom, sloboda, vjerna ljuba Rāni su mu liek.
Puška puca, krv se lije, Dušman bježi klet, A ustaška hrabra vojska Vrši zavjet svet.		Puška puca, a top riče, Barut miriše, Mlad ustaša na bojištu Ranjen izdiše.
Tjera smjelo dušmanina S praga djedovskog I podiže staru slavu Roda hrvatskog.		Oj hrvatska zemljo mila, Sviće danak tvoj, Sad ustaška hrabra vojska Za te bije boj!”

Певајући, дакле, овај текст усташке химне, која је бледа и преправљена копија заборављеног и ранопреминулог српског песника **Ђуре Јанковића** (1851–1876), младе усташе хрватске убијале су Србе, Српкиње и Српчад из целе Хрватске, Славоније, Далмације и Херцеговине у Другом светском рату. Нико се тада није сећао не само младог српског песника, него ни текста, ни мелодије његове песме, која је ушла чак и у српске уџбенике за основне школе. Нико се није нашао да негира оригиналност усташке химне, да предочи Хрватима њихову заблуду око историјата ове песме, да донесе оригинални текст и напев песме који је објављен у српским музичким изворима. Тек године 2008. објављен је оглед о песнику Ђури Јанковићу и његовој песми *Рањеник*, написаној 1867. године.⁷¹ Овде доносим само оригиналан текст песме Ђуре Јанковића да би читалац могао да упореди текстове и да сазна: каква је срамна крађа (плагијат) овде почињена на срамоту хрватског народа.

РАЊЕНИК

У ранама на бојишту лежи рањеник, Не дражи га гром пушака нит’ убојни крик.	I	А сад овде душу пуштам где је сладак рај, Где је пуцањ џевердара, бојни окршај.”
--	---	---

⁷¹ Опширније у огледу Ђ. Перића, „Рањеник”, *йойуларна йесма ‘уклеййої йесника’ Ђуре Јанковића*, „Даница”, српски народни илустровани календар за годину 2008, Београд 2008, стр. 377–387.

Не дражи га лом сабаља
нит' ханцара звек,
Из болних се груди трза
рањеников јек:

'С Богом, мила домовино!
с Богом, роде мој!
За те само, за слободу
полетех у бој.

Рањеник се с душом бори,
мирно умире,
Очи своје укочене
к небу упира.

Пушка пуца, а топ риче,
барут мирише,
А рањеник на бојишту
мирно издише...
(1867)

Овај пример нас учи да није довољно само певати једну песму пред народом. Потребно је да певач, па и сам народ буду обавештени о основним подацима о песми неког староградског песника: кад је настала, ко је њен аутор, кад и где је објављена, и друго.⁷² Основно питање, које се јавља на почетку сваке певане песме, упућено како певачу, тако и слушаоцима, јесте: *да ли знаише шѝа њеваише?*

Резултат проучавања популарне поезије српских песника у записима мање познатих хрватских мелографа своди се на следеће: издвојено је из анонимних мелографских записа 20 српских песника и 2 песникиње. Мањи хрватски мелографи записивали су: 1. песме српских песника које смо већ наводили (5), затим 2. српске песнике које смо раније наводили, али сад с другим њиховим певаним песмама (7), и 3. староградске српске песнике чија имена и популарне песме затечене у народу које досад нисмо наводили (10). Сви ови песници су из периода српског романтизма (1843–1880), од Бранка Радичевића до Јована Илића, родоначелника нове групе песника–севдалија, који отпочињу своје време песничког делања својим староградским песмама од 1880. до 1944. године, кад је почело полако да изумире певање поезије српских песника уступајући место новим, другим и другачијим певаним садржајима у свету фолклора.

72 Зато је потребно уз сваку песму дати основне податке о њој: 1. наслов песме, у загради година кад ју је песник испевао; 2. име песника с годинама рођења и смрти; 3. име мелографа, с годинама рођења и смрти; 4. име музичара чија је хармонизација; име интерпретатора и наслов оркестра који је песму припремио за извођење (репродукцију). На ТВ, ако је емисија припремана за образовану публику или ону која жели те сазнајне податке, обавезно титловати их упорно и до краја. На јавним наступима певача и оркестра поделити информативни листић (програм) с исписаним подацима. Једино тако спасавамо српски градски фолклор за будућа поколења и приближавамо га научно–популарном нивоу његове потпуне и сталне заштите.

150. *Moderato.*

Oj, Mo-ra-vo, što bi bez Sr - bi - na, što bi Sr - bin
bez sr - ca ju - na-čka, što bi ju-nak bez de - sni - ce ru - ke,
što bi ru - ka bez te sa-blje brit - ke...

(Slova Branka Radičeviće.)

L. KUBA: CESTY ZA SLOVANSKOU PISNI 1885-1929, SLOVANSKÝ JIH, SVAZEK DRUHÝ, V PRAZE 1935.

„Gdje si dušo?“ Prije mjesec dana šta li izišla je u zagrebačkom „Srbobranu“ ova bilješka:

„Jedan član zagreb. srpskog pjev. društva piše nam: U 51. zagrebačkog „Vienca“ objavljena je kompozicija: „Gdje si dušo? Pjesma za pjevanje i glasovir. Priredio dr. Florschütz. Zagreb. Tisk. dioničke tiskare, 1896. Ciena 25 novč.“ — Prikazujući tu kompoziciju u „Vienca“, veli pisac s „kompozitorom“, da je pjesma „narodna“, a u istini je ona pjesma našeg Branka Radičevića. A što se kompozicije tiče, istu su komponovali naš Jenko i Zajc, a pjevana je prvi put u Zagrebu, kada je zagrebačko srpsko pjevačko društvo slavilo Brankovo veče, radi čega je pjesma upravo i komponovana. Iz same ove nove kompozicije dra. Florschütza vidimo, da je kompozitor zadržao melodiju pjesme isto onako, kako ju je naš Jenko komponovao a srpsko pjevačko društvo na Brankovu večeru u Zagrebu pjevalo. U ostalom moramo se čuditi novom kompozitoru, da sve to nije htio imati na umu i ako je čitavu istoriju ove pjesme dobro znao, pa i samu melodiju od jednog člana srpskog pjevačkog društva u Zagrebu dobro čuo... Toliko sada samo da se zna, kako se kasnije Srbima ne bi reklo ono što će sada reći svaki g. dru. Florschütza.“

Mi smo otezali s odgovorom na ovu „Srbobranovu“ bilješku, dok ne pribavimo sve, što bi bilo podobno pokazati, da je ta bilješka posve neosnovana. A sad evo odgovora: „Vienca“ je oglasio pjesmu riječima: „Ako i nije možda naš narodna (pjesma = napjev), po intervalima i drugim do sada poznatim karakteristikama svojstvena narodne pjesme (= napjeva) ona nosi biljeg narodni“. — Ovu rečenicu pretodio je „Srbobran“ ovako: „Pisac („Vienca“) veli s kompozitorom, da je pjesma „narodna“, a u istinu je ona pjesma Branka Radičevića“. Javno je, da se riječi „Viencove“ odnose samo na melodiju, a ne na riječi pjesme, za koje i 52. br. „Vienca“ javlja, da su Brankove; riječi pjesme „Gdje si dušo?“ nalaze se u ostalom u pjesmaricama bez imena autora, a to je znak, da su vrlo popularne poput mnogih pjesama (= riječi) u našem narodu. — Izdavač te pjesme u „Viencu“ kazuje, da je pjesmu čuo pjevati u Srijemu, dakle je nije „komponovao“, već samo priredio = aranžirao za glasovir, kao što se pjesme priredjuju za tambure itd. Komponovati i aranžirati nije isto: komponovati je „skladati“, a prirediti je „aranžirati“. — Pomenuti list nastavlja: „A što se kompozicije tiče, istu su komponovali naš Jenko i Zajc“... Bili smo kod maestra Zajca pa pokazavši mu ovaj napjev odlučno je odbijao vjerovanje naše, da je pjesma od njega, veleći, da joj je karakter skroz štajersko-slovenski; dakle napjev nije njegov. Obratili smo se na Jenka i on nam je poslao napjev svoje pjesme. Evo ga:

„VIENAC“, BR. 6, 1897, STR. 100, ZAVRŠNI KOMENTARI O SLIČNOSTI I RAZLIKAMA KOMPOZICIJA DAVORINA JENKA I JOSIPA FLORIŠIĆA POPULARNE PESME BRANKA RADIČEVIĆA „UKOR“, S PRILожENIM PARTITURAMA. ХРВАТСКИ КОМЕНТАТОР ОСТАО ЈЕ АНОНИМАН

„Srbobran“ nastavlja: „Iz same ove nove kompozicije dra. F. vidimo, da je kompozitor zadržao melodiju pjesme isto onako, kako ju je naš Jenko komponovao...“ Evo napjeva iz 50. broja „Vienca“:

Znamenit jedan naš muzikolog vidio je pjesmu u ovoj spodobi „Viencovoj“ još prije nego li je došla pod štampu, pa je rekao, da joj je karakter osobito u drugom dijelu njemački (i mi se sjećamo taj čas jedne slične njemačke „Was wecken aus dem Schlummer mich...“). Pomenuti muzikolog dodao je, da je pjesma valjda od djaka donesena u Srijem. Mi u ostalom volimo vjerovati, da je napjev Jenkov, nego li obratno; a da je jedan napjev potekao iz drugoga, o tom nema sumnje, tomu su direktni dokazi taktovi 3, 4, 5, 6, i 13, 14, 15, 16. — Jedno je jasno, da nije isto onako. Sasma drugo je pitanje još to, koje od dvoga je ljepše. — Što dalje govori pomenuti list, žalimo, te moramo iznijeti nešto na javu, što nam je neugodno i radi čega smo zatezali tako dugo svojom izjavom. Od člana srpskoga pjevačkoga društva, na kojega se „Srbobran“ pozivlje, tražilo se ponovno očitovanje i pismeno i usmeno, tražili smo i Jenkovu pjesmu, za koju veli, da ju ima u rukopisu (u. b. Jenko nam piše, da je pjesmu komponovao pred 14 godina) i da je različna od „Viencove“ — ali odziva nema, ne znamo, zašto. — Toliko sada samo, da se zna, kako se kasnije Hrvatima ne bi reklo ono, što će sada reći svatko...“

9. Gluho doba ponoci... [Bunda]

Moderato.

mf Bun - da bun - da bun - da ja bun - da bun - da bun - da ja

mf 1. Glu - ho do - ba po - no - ci ja pri sto - lu drje - mam, sa - nja - ju - ci
 2. U - sni - o sam od no - čas o - ki - ce - nu sa - lu i pre - mno - ge
 3. Tu ne na - gjuh vi - ljuš - ke vi - ljuš - ke ni no - ža, a pr - sti - ma
 4. Šče - pah di - vit ne ma - lo svi - ju pet no ka - ta na - pi - jem se

mf bu - du - čnost, i o - nog, što ne - mam. ne - mam.
 č i - ni - je na je - dnom a - sta - lu. sta - lu.
 ne mo - gu, je - ži mi se ko - ža. ko - ža.
 ma - sti - la mje - sto vi - na slat - tka. slat - ka.

BOGOMIR KAČEROVSKI, „U KOLO“, SARAJEVO, B. G.

7. Sigji mi, draga! — Komm herab!

Riječi Gjüre Jakšića.

Andantino grazioso.

Grló.
Singstimme.

Klavir.
Clavier.

1. Si - gji mi, dra - ga, si - gji,
2. To - pla te lju - bav ce - ka,
1. Komm doch her - ab, Ge - lieb - te;
2. Seh - lich - sten Wunsch er - fül - le;

si - gji mi,
te - pla te
komm doch her -
seh - lich - sten

dra - ga, si - gji;
lju - bav ce - ka;
Wunsch er - fül - le;

Pol - noć je ta - ko ti -
Mit - ter - nacht, tief - ste Stil -

1. ha, tra - va - je ta - ko me - ka. ka.
le, Wie - sen - gras weich, in Fül - le! - le!

2. ka.
le!

1. 2.

120. Palo sunce sa visine

Lagano

Pa- lo sunce sa vi - si - ne na kamene sti-ne

Pa- lo, pa se raspr - ša -lo ko dra-go ka-me-nje

2. Al po nebu ne broji se
zvizdice se sjaje,
ko po zemlji što trepeće
su tu`ne raje.

3. S`čega raja suze lije
tako bez prestanka?
Stopal-paša tek što lego,
al` mu nima sanku.

4. Skoči paša, čelo tare,
bes mu kida grudi:
„Nima boga, nima pravde
ljudi su neljudi!”

5. Prolio sam more krvi
te proklete raje
i poslo sam u sve kraje
gorke uzdisaje

6. Kud god prodjo zemlja strepi
a raja skapava
tu moj Doro vode neće
dok nije krvava.

[PJEVAČ: TRUSIĆ FRANJO (1883), SELJAK IZ ŠTIVICE, KOTAR NOVA GRADIŠKA, ZAPIS: 28. III 1950] MELOGRAF: VLADIMIR STAHLJAK, „HRVATSKE NARODNE POPIJEVKE, PLESOVI I OBIČAJI IZ ŠTIVICE, SLAVONIJA“, SV. I, BR. 120, RUKOPIS U ZIF-U, U ZAGREBU

502. Pjevajte mi tice i slavulji

Pje - vaj te mi ptice i sla - vu - lji pje-vaj te mi /zla-to mo-je/

ptice i sla - vu - lji

pjevaj te mi ptice i slavulji
pjevaj te mi kroz zelenu granje,
Rado slušam ja vaše pjevanje,
to pjevanje, kroz zelenu granje.

[PJEVAČ: MARICA I PEPICA SUPANA RODOM IZ VIROVITICE]
[ZAPIS: MILORAD MARTINOLIĆ, LJEKARNIČKI POMOĆNIK (2. VIII 1899)]

18. Za sandukem mojim crnim.

Adagio lagubre.

mf

1. Za san-du-kom mo-jim er-nim, kad me po-ne-se-du,
2. A u cr-kvi, kad se svr-ši po-šlje-dnje o-p'je-lo,
3. A sa gro-blja, kad se vra-te, i o-pe-ru ru-ke,

f

f vi-dje-će-te mo-ju dra-gu *mf* za-lo-snu i blje-du.
vi-o-tvor-te dra-go-ju san-duk, nek mi vi-di t'je-lo.
vi-ne daj-te mo-joj dra-go-ju, da svi-sne od mu-ke.

f *p*

BOGOMIR KAČEROVSKÝ, „U KOLO!“, SARAJEVO, B. G.

125. *Allegro.*

Podvinje u S. Brodu. „Kolo.“

Ko-lo, ko-lo, svi-ra ko-lo, ko-lo, ko-lo, svi-ra, svi-ra
či-li mom-ci po-ska-ku-ju

no-ga ze-mlje ne do-di-ra, i-gra ko-lo burno la-ko,
sil-no bra-ći do vi-ku-ju, ru-ke su joj za-gr-li-le,

i-gra cu-ra u kraj ko-la, [: a sr-dašca bi-ju la-ko :]
al sr-daš-ca bi-ju la-ko,

a sr-daš-ca bi-ju la-ko. S le-ve-mi strane kraj sr-ca

sun-ce se rad-ja, ti-ho plo-vi lad-ja, al iz lad-je

šaj-ka švi-ce, ej, ajd'u lad-ju, mil-će! Gdje sam ja,

gdje si ti, gdje je tor-ba dugme-ti? Šilj-ći-ći o-pan či-ći,

če-tir pr-sta ka-iš-ći-ći, ko-žuh do ze-mlje, tor-ba

s dugme-ti, Feldruf*) I-vo, lo-zin-ka,**) vi-nò!

*) Feldruf=halt, wer da?

**) Lozinka=listina, která se musí při tom ukázat.

„KOLO“ IZ SLAVONIJE, ZAPIOAO ČEŠKI MELOGRAF LUDVIK KUĀA. KORIŠĀENI SU STIHOVI SRPSKIH PESNIKA B. RADICEVIĀA, M. KUJUNĀIĀA ABERDARA I DRUGIH ANONIMNIH PESNIKA; KOLO JE SLOBODAN SASTAV ANONIMNOG SVIRAA (GAJDAŠA).

ЂУРА ЈАНКОВИЋ, СРПСКИ ПЕСНИК

У ранама.

Умерено.

По чешком.

1. У ра - на - ма на бо - ји - шту ле - жи ра - ње - ник,
не дра - жи га гром пу - ша - ка, нит' у - бој - ни бој - ни крик,
не дра - жи га гром пу - ша - ка, нит' у - бој - ни крик!

2. Не дражи га гром пушака,
Нит' ханџара звек,
Из болних се груди трза
Рањеника јек:

3. С' Богом, мила домовино,
С' Богом, роде мој!
За теб' само, за слободу
Полетех у бој.

4. А сад овде душу пуштам
Где је слађан рај,
Где је пуцањ цевердара,
Бојни окршај.

5. Рањеник се с' душом бори,
Мирно умире,
Очи своје укочене
Небу упира.

6. Пушка пуца а топ риче,
Барут мирише,
А рањеник на бојишту,
Мирно издише.

SONGS AUTHORIZED BY SERBIAN POETS IN THE MELO-
GRAPHIC NOTATIONS OF WELL-KNOWN AND LESSER-KNOWN
CROATIAN MELOGRAPHERS (2)
(AGE OF ROMANTICISM)

Based on the voluminous Croatian melographic literature, both published and in manuscript form, the author of this essay traces in a number of instalments the popular songs authorized by Serbian poets, which used to be sung across minor Croatia, Slavonia, Dalmatia and Lika according to transcribed melodies of Croatian melographers. This essay contains poetry set to music of twenty-two (22) Serbian poets from the age of romanticism, ten (10) of which have never been mentioned in the earlier works of the same author; then, seven (7) poets whose names have been cited before, but we now included some other popular songs of theirs, and five (5) poets whose songs have already been analyzed, which now contain additional melographic notations. Every song is followed by names of Croatian melographers with basic data regarding the publication of their collections, such as the title, place and year of publication as well as the number of the song in question. In the *examples of notation* we selected and appended eight most significant melographic notations that are not to be found anywhere else. The author presented extracts from several polemical pieces which gave a critical treatment of the appropriation of Serbian songs and falsification in the form of corrupted and modified lyrics of the Serbian poets, whose songs were considered to be Croatian traditional folk songs.